

Condictio Indebiti: Borç Olmayan Şeyin İfasına Dayanan Sebepsiz Zenginleşme Talebinin Şartları ve İade Talebine Yönelik Diğer Hukuki Dayanaklarla Sınırlarının Çizilmesi

Condictio Indebiti: Conditions of Unjust Enrichment for Performance of Non-Debt and Its Boundaries with Other Legal Grounds

Işık Aslı HAN*

ÖZ

Edimden doğan zenginleşmeler arasında en sık rastlanılan *condictio indebiti*, yani borç olmayan şeyin ifasına dayanan sebepsiz zenginleşme talebi, Türk Borçlar Kanununun 78. maddesinde özel bir hüküm ile düzenlenmiştir. Anılan hükümde sebepsiz zenginleşme talebinin ileri sürülebilmesi, ilk bakışta yalnızca yanılarak borcu ifa etme şartına tabi tutulmuş, borcun özgür iradeyle ifa edilmediği diğer haller göz ardı edilmiş görünmektedir. Ancak İsviçre ve Türk hukuklarında kabul edildiği gibi *condictio indebiti*; özgür iradeyle ifanın bulunmadığı diğer durumlarda ve özellikle irade sakathığı halleri ile sebepsiz zenginleşmeden doğan borç ilişkisinin tarafları arasında aşikâr güç dengesizlikleri bulunduğu diğer hallerde de ileri sürülebilir. Bu kapsamda borç olmayan şeyin ifasına dayanan sebepsiz zenginleşme talebinin sıkı şartlara tabi tutulmasının ardında yatan sebep, kazandırmanın bağışlama sebebine (*causa donandi*) dayandığının faraziye olarak kabul edilmesidir. Bu durumda geçerli olmayan bir borcun konusu olan veya borçlanılandan fazla edimi, özgür iradesiyle ifa eden kişi bağışlama kastıyla kazandırmada bulunmuş sayılır. *Condictio indebiti*'nin diğer sorumluluk sebepleriyle sınırlarının belirlenmesi ve sebepsiz zenginleşmeden doğan bu talebin diğer sorumluluk sebeplerine dayanan taleplerle yarışıp yarışmadığının tespit edilebilmesi için, borçlar hukukundan kaynaklanan diğer talepler ve İcra İflas Kanununda düzenlenen istirdat davasıyla ilişkisi incelenmelidir. Özellikle bir sözleşme tahtında borçlanılandan fazla edimin ifası halinde fazla ifa edilen kısma ilişkin iade talebinin, sözleşmesel sorumluluk alanına çekilmek istenmesi bu sınırın çizilmesini zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, sebepsiz zenginleşme davası ve istirdat davası arasındaki ilişki icra iflas hukuku öğretisinde tartışmalıdır. Bu açıklamalar ışığında değinilen meselelere ışık tutmak amacıyla Çalışmada *condictio indebiti*'nin şartları derinlemesine incelenecek, ardından maddi hukuk ve usul hukukundan doğan benzer tasfiye talepleriyle sınırları çizilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sebepsiz zenginleşme, Borçlanılmayan edimin ifası, Fazla ifa halinde iade, Özgür iradeyle ifa, İstirdat davası.

* Ar. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, ihan@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8381-0361.

Sorumlu Yazar/Correspondence Author: Işık Aslı HAN

E-posta/E-mail: ihan@pau.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 17.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 07.06.2024

ABSTRACT

Among enrichments arising from performance, the most frequently encountered is *condictio indebiti*, a claim for unjust enrichment based on a non-debt (undue payment), which is regulated by a special provision in Article 78 of the Turkish Code of Obligations. At first glance, the requirement for asserting a claim for unjust enrichment seems to be limited solely to cases where an obligation is mistakenly performed, overlooking other instances where the obligation is not performed by free will. However, as accepted in Swiss and Turkish law, *condictio indebiti* can be invoked as well in cases where performance is not made by free will but also in other circumstances, particularly instances of impaired consent, and when there are apparent power imbalances between the parties. The underlying reason behind the strict requirements for asserting a claim for unjust enrichment based on the performance of a non-debt is the assumption of a presumed intention to perform with *causa donandi*. In this regard, the person who performs a non-debt or performs more promised is assumed to perform gratuitously. In order to determine the boundaries of *condictio indebiti* with other grounds of liability and to ascertain whether a claim arising from unjust enrichment competes with claims based on other grounds of liability, the relationship between such claims arising from the law of obligations and the restitution action regulated in the Enforcement and Bankruptcy Law must be perused. In particular, the attempts to bring the request for restitution regarding the excess performance under contractual liability complicates the delineation of its boundaries. Furthermore, the relationship between the claim for unjust enrichment and the restitution action is controversial in the doctrine of enforcement and bankruptcy law. In light of these explanations, in order to shed light on the issues discussed, this Work will delve into the requirements of *condictio indebiti* in depth, followed by delineating its boundaries with similar restitution claims arising from substantive law and procedural law.

Keywords: Unjust enrichment, Performance of non-debt (undue payment), Restitution of excessive performance, Voluntary performance, Action for restitution.

I. BORÇLANILMAMIŞ EDİMİN İFASINA İLİŞKİN SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME TALEBİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

A. EDİMDEN DOĞAN ZENGİNLEŞME TÜRLERİ VE KANUNUN SİSTEMATIĞI İÇİNDEKİ YERİ

Türk hukukunda sebepsiz zenginleşmeye ilişkin genel norm niteliğindeki TBK m. 77, ikinci fıkrasında sebepsiz zenginleşme teşkil eden haller bakımından örnekleyici sayıma giderek edimden doğan zenginleşme hallerini belirtmiştir¹. Geçerli olmayan sebebe dayanan zenginleşmeler

1 Lea R. Kaufmann-Bütschli, *Grundlagenstudien zur ungerechtfertigten Bereicherung in ihrer Ausgestaltung durch das schweizerische Recht* (Verlag Stämpfli & Cie, 1983) 55. Sebepsiz zenginleşme teşkil eden haller öğretide edimden doğan zenginleşmeler (*Leistungskondition*) ve edim dışı zenginleşmeler (*Nichtleistungskondition*) olmak üzere iki ana kategoride incelenmektedir. Edimden doğan zenginleşmeler geçerli olmayan sebebe dayanan zenginleşme, gerçekleşmeyen sebebe dayanan zenginleşme ve sona eren sebebe dayanan zenginleşme olmak üzere üç gruba ayrılırken; edim dışı zenginleşmeler müdahaleden doğan zenginleşmeler, masraftan kurtulmadan doğan zenginleşmeler ve borçlar kurtulmadan doğan zenginleşmeler (ya da rücuda doğan zenginleşme) olarak üç gruba ayrılabilir. Ayrıntılı bilgi için birçokları yerine bkz Turgut Öz, *Öğreti ve Uygulamada Sebepsiz Zenginleşme* (Kazancı Yayınları 1990) 79 vd. Serozan ise edim zenginleşmelerini borçlanılmamış edimden ötürü zenginleşme, hukuki sebebin sona ermesi dolayısıyla zenginleşme ve amaçlanan sonucun gerçekleşmemesi dolayısıyla zenginleşme olarak üç grupta incelemekte; gerçekleşmeyen sebebe dayanan zenginleşmenin ilk gruba, hukuka ve ahlaka aykırı amaçtan doğan zenginleşmenin ise üçüncü gruba dâhil olduğunu belirtmektedir, bkz Rona Serozan, *Serozan Borçlar Hukuku Genel Bölüm* (On İki Levha Yayınları 2022) 448 vd.

arasında en sık gündeme gelen² borçlanılmamış edimin ifasına dayanan sebepsiz zenginleşme talebi (*condictio indebiti*) ise ayrı ve özel bir hükümlerle TBK m. 78 (OR 63)'de düzenlenmiştir. TBK m. 78, bağımsız nitelikte bir sebepsiz zenginleşme talebi teşkil etmez; TBK m. 77 kapsamındaki geçerli olmayan zenginleşmeden doğan talepler açısından bazı sınırlamalar getirir³. Nitekim anılan hükme göre “*Borçlanmadığı edimi kendi isteğiyle yerine getiren kimse, bunu ancak, kendisini borçlu sanarak yerine getirdiğini ispat ederse geri isteyebilir.*” Görüldüğü üzere hüküm, TBK m. 77’ye yönelik bir sınırlama ve bir ispat kuralı getirmektedir. Ancak TBK m. 77 vd. hükümleri, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümleri uygulayacak hâkimlere doğrudan yol göstermedikleri için nitelikli bir muğlaklık (*qualifizierte Vagheit*) içerirler. Bu nedenle sebepsiz zenginleşmeye ilişkin kuralların öğretinin yardımıyla açıklanması gerekir⁴. Nitekim bu Çalışma, TBK m. 78’in temelinde yatan düşünceyi, hüküm kapsamında sebepsiz zenginleşme talebinde bulunulabilmesinin şartlarını ve hükmün diğer sorumluluk sebepleriyle ilişkisini açıklamayı hedeflemektedir.

Öğretide TBK m. 78’in niteliği ve kanun sistematigindeki anlamına ilişkin birçok değerlendirmede bulunulmuştur. Katıldığımız görüşe göre anılan düzenleme öncelikle bir ispat hükmü niteliğindedir ve ifade bulunan borçlunun çelişkili davranma yasağına aykırı davranışını engeller⁵. Hükme ilişkin bir diğer değerlendirme ise mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu’na dayanmakta ve taşınırları konu alan tasarruf işlemlerinin soyut olduğunu çıkarımına varmaktadır. Bu kapsamda Türk hukukunda TBK m. 78’in bir tasarruf işlemi neticesinde zenginleşmeyi düzenlemiş olması⁶ ile TBK m. 80/3 (BK m. 64/c.son) (OR 65 Abs. 2) hükmünde düzenlenen zenginleşenin sahip olduğu söküp alma hakkının (*ius tollendi*) varlığına⁷ dayanılarak kanun koyucunun taşınırların devrinde soyutluk prensibini benimsendiği belirtilmektedir. Günümüzde taşınırların devrinde

- 2 Rona Serozan, *TBK m. 78 iç İstanbul Şerhi Türk Borçlar Kanunu Cilt – 1 (madde 1-82)* (Vedat Kitapçılık 2019) 1220-1221 N 2; Alfred Koller, *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil Band I, Handbuch des Allgemeinen Teils des Obligationenrechts* (Stämpfli Verlag AG, 2022) 528 N 31.06; Ingeborg Schwenzer ve Christiana Fountoulakis, *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil* (Stämpfli Verlag, 2020) 459 N 5608.
- 3 Alfred Koller, ‘Die Konditionssperre von Art. 63 Abs. 1 OR’ (2006) 4 Aktuelle Juristische Praxis 468; Anne-Catherine Hahn, Art. 63 iç *Obligationenrecht – Allgemeine Bestimmungen Art. 1-183 OR, CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht* (Schulthess 2016) 449 N 2; Pierre Tercier ve Jean-Baptiste Zufferey, ‘La rémunération liée au retrait d’un recours ATF 123 III 101 (arrêt D. c/A. du 20 nov. 1996)’ (1997) Droit de la Construction, 117; Peter Gauch, Walter R Schlupe ve Jörg Schmid, *OR AT Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil Band I* (Schulthess, 2020) 385 N 1489a. Ayrıca bkz BGE 124 II 570 N 4d.
- 4 Sebepsiz zenginleşmeye ilişkin düzenlemelerin bu niteliği hakkında bkz Nathalia Voser, *Bereicherungsansprüche in Dreiecksverhältnissen, erläutert am Beispiel der Anweisung* (Helbing & Lichtenhahn, 2006) 119; Kaufmann-Bütschli (n 1) 56-57.
- 5 Bu görüş için bkz Benoit Chappuis, Art. 63 iç *Commentaire Romand I. Art. 1-252 CO, partie générale, contrats innommés, vente et donation* (Helbing Lichtenhahn, 2021) 686 N 1; Hahn ‘Art. 63’ Anne-Catherine Hahn, Art. 63 iç *Obligationenrecht – Allgemeine Bestimmungen Art. 1-183 OR, CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht* (3. Baskı, Schulthess 2016) 449 N 2. Bu noktada TBK m. 78’in uygulandığı hallerde ispat yükünün dağılımı ile ilgili açıklamalar için bkz Başlık III. İSPAT YÜKÜ.
- 6 M. Kemal Oğuzman ve M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II* (Vedat Kitapçılık 2021) 365 N 1000.
- 7 Bu görüş için bkz Öz, *Sebepsiz Zenginleşme* 83; Rona Serozan, *Eşya Hukuku I* (Filiz Kitabevi, 2014) 274 N 1123; Halûk Nami Nomer ve Mehmet Serkan Ergüne, *Eşya Hukuku* (On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022) 292 N 865. Bununla bağlantılı olarak, bildiği üzere tasarruf işleminin sebebe bağlı olduğu hallerde iade talebi sebepsiz zenginleşmeye değil, bir aynı talebe dayanır. Ayrıntılı açıklama için bkz Theo Guhl ve Alfred Koller, *Das Schweizerische Obligationenrecht mit Einschluss des Handels – und Wertpapierrechts* (Schulthess 2000) 225 N 24.

sebebe bağıllık prensibinin benimsendiği İsviçre hukukunda ise bu hükmün uygulama alanının yalnızca elde edilen menfaatin aynen devrinin talep edilmesi (*Bereicherungsanspruch auf Rückgabe des erlangten Vorteils in Natur*) hali ile sınırlı olduğu belirtilmektedir⁸.

B. EDİMİN KONUSU BAKIMINDAN UYGULAMA ALANI

TBK m. 78 her tür edimin ifası bakımından uygulanır. 818 sayılı Borçlar Kanunu döneminde bu hükme tekabül eden m. 62, konusu verme borcu olan edimin yanılarak ifasını düzenleyen bir hükümdü. Yeni düzenleme ise her türlü edimin ifasını kapsayacak şekilde daha geniş bir kapsamda, yapma ediminin yerine getirilmesi halinde de uygulanacak şekilde kaleme alınmıştır⁹. Yapmama edimi ise çoğu zaman niteliği gereği *condictio indebiti*'ye dayanan bir talebe konu olmaya elverişli değildir. Buna karşılık, kaçınma veya katlanma ediminin ekonomik bir değerinin bulunması halinde, kişinin kendisini borçlu addettiği için bu davranışta bulunması nedeniyle muhtemel bir gelir veya kardan mahrum kaldığı haller olabilir. Ancak bu kayıp, bir malvarlığı kayması nedeniyle gerçekleşmeyip bir tür salt ekonomik zarar niteliğinde olduğu için sebepsiz zenginleşme hukukunun konusuna girmez. İsviçre Borçlar Kanunu'nda yer alan mehaz hüküm OR 63 ise ifa yerine ödeme¹⁰ ifadesini tercih ederek para borcunun ifasını çağrıştıran bir lafza sahiptir. Buna karşılık İsviçre hukukunda OR 63'ün konusu önem arz etmeksizin her tür borcun ifasında dikkate alınacağı genel kabul görmektedir¹¹.

Diğer yandan, bazı hallerde TBK m. 78'in kıyasen uygulanması gündeme gelebilir. *Von Tuhr/Peter*, bu halleri üç grupta incelemektedir. İlk olarak geciktirici şartta bağlı bir sözleşmede edimin, şartın gerçekleşeceği inancıyla ifa edilmesi halinde edimini ifa eden taraf, şartın gerçekleşmemesi halinde bu hususta yanıldığını ortaya koyarak iade talebinde bulunabilir¹². İkinci olarak bir başkasının borcu için rehin veren üçüncü kişi, rehin verdiği malını kurtarmak için bu borcu öderse ve sonradan bu borcun geçerli olmadığı ortaya çıkarsa, rehinli malın sahibi olan kişi bu hususta yanıldığını ortaya koyarak iade talebinde bulunabilir. Son olarak ise esasen bulunmayan bir ahlaki ödevin ifası halinde bunun iadesi talep edilebilir¹³.

8 Hermann Schulin, Annaig L. Vogt, Art. 65 iç *Basler Kommentar Obligationenrecht I* (Helbing Lichtenhahn Verlag 2020) 534 N 1a; Anne-Catherine Hahn, Art. 65 iç *Obligationenrecht – Allgemeine Bestimmungen Art. 1-183 OR, CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht*, (Schulthess Juristische Medien AG, 2016) 458-459 N 1.

9 818 sayılı BK döneminde Öz, ifanın hukuki işlemle değil bir maddi fiille gerçekleştiği hallerde de TBK m. 63'ün kıyasen uygulanması gerektiği görüşündedir, bkz Öz (n 1) 93-94. Ayrıca Oğuzman ve Öz (n 5) 372 N 1024. İfanın bir hukuki işlemle gerçekleştiği ancak sebep üzerinde tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarının bulunmadığı hallerde ise TBK m. 77 uygulanır, bkz Oğuzman ve Öz (n 5) 363 N 994 ve ibid 367 N 997.

10 Almanca metinde yer alan *bezahlen* ("Wer eine Nichtschuld freiwillig bezahlt, (...)"), Fransızca metinde yer alan *payer* ("Celui qui a payé volontairement ce qu'il ne devait pas, (...)") ve İtalyanca metinde yer alan *pagare* ("Chi ha pagato volontariamente un indebito, (...)") fiilleri para borcunun ödenmesini ifade eder.

11 Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 394 N 1530; Benoit Chappuis 'Art. 63' (n 5) 687 N 4; Hahn, 'Art. 63' (n 3) 448-449 N 1.

12 Geciktirici şart kararlaştırılması halinde şart gerçekleşmeden borç doğmayacağı için yanılarak ifade bulunulması halinde, şart gerçekleşmedikçe sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürülebileceğine ilişkin bkz. Öz (n.1) 85-86.

13 Andreas von Tuhr ve Hans Peter, *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts Band I* (Schulthess 1979) 487.

C. KAZANDIRMANIN BAĞIŞLAMA SEBEBİNE DAYANDIĞI FARAZİYESİ

Buna karşılık, *condictio indebiti*'nin geçerli olmayan sebebe dayanan diğer zenginleşmelerden bir farkı bulunmaktadır. TBK m. 78'e göre, sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürebilmesi için borçlunun, borcu ifa etme iradesinin özgür muhakemeye dayanan iradesi sonucu gerçekleşmemiş olmalıdır. Bu kapsamda, ifade bulunan kişi, ifa amacıyla (*causa solvendi*) hareket etmiş olmalı¹⁴; geçerli ve bağlayıcı bir borçlandırıcı işleminden doğan bir borcunu ifa etme amacı taşınmalıdır. Aksi halde, borçlunun borçlu olmadığını bilmesine veya bu hususta şüpheye düşmesine rağmen ifade bulunduktan sonra sebepsiz zenginleşmeye dayanan bir talepte bulunması, ifa ile gerçekleşen kazandırmanın bağışlama sebebine (*causa donandi*) dayandığı varsayımıyla kanun koyucu tarafından engellenmiştir¹⁵. Bunun arkasında yatan sebep, borçlusu olmadığı bir edimi bilinçli olarak yerine getiren kişinin, bağışlama amacı (*causa donandi*) ile kazandırmada bulunmadığı iddiasının, çelişkili davranış teşkil etmesidir. TBK m. 78, çelişkili davranma yasağına ("*venire contra factum proprium*") aykırı hareket ederek sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürülmesini engellemektedir¹⁶.

Buna karşılık, lehine kazandırma yapılan kişinin de bir borcun ifa edildiği ve edimi kabul etmeye muktedir olduğu inancıyla ifayı kabul etmiş olması gerekir¹⁷. Nihayetinde borç olmayan şeyin ifa edilmesinin bir tür elden bağışlama olarak nitelendirilebilmesi için tarafların iradelerinin en azından bu hususta uyuşması gerekir.

II. TBK M. 78'E GÖRE SEBESİZ ZENGİNLEŞME TALEBİNDE BULUNABİLME ŞARTLARI

A. BORÇLANILMAYAN EDİMİN İFA AMACIYLA YERİNE GETİRİLMESİ

1. İfa Edilen Edimin Borçlanılmamış Olması

14 Von Tuhr ve Peter (n 12) 478; Fikret Eren ve Ünsal Dönmez, TBK m. 78 iç *Eren Borçlar Hukuku Şerhi Cilt II m. 49-82* (Yetkin Yayınları, 2022) 1221 N 8.

15 Chappuis 'Art. 63' (n 5) 686 N 2. 'Bu maddede belirtilen yanlışlık eda ile ilgili olup edada bulunanda bağışlama irade ve arzusunun bulunmadığını gösteren bir yanılmadır.' bkz Yargıtay 22 HD, E 2016/22224 K 2019/20458 6.11.2019; Yargıtay 3 HD, E 2014/21639 K 2014/17029 22.12.2014.

16 Guhl ve Koller (n 7) 223 N 15; Serozan, 'Borçlar Genel' (n 1) 458 N 11; Chappuis, 'Art. 63' (n 5) 686 N 1; Bilgehan Çetiner, Andreas Furrer ve Markus Müller-Chen, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (On İki Levha Yayınları 2022) 546 N 1334; Hermann Schulin ve Annaig L. Vogt, "Art. 63," *Basler Kommentar Obligationenrecht I* (Helbing Lichtenhahn Verlag 2020) 521 N 1; Koller, *Konditionssperre* (n 3) 468; Claire Huguenin, *Obligationenrecht – Allgemeiner Teil und Besonderer Teil* (Schulthess 2019) 552 N 1808a; Schwenger ve Fountoulakis (n 2) 459 N 5609; Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 395 N 1535.

Roma hukukunda ise borç olmayan şeyin ifasında iadenin *condictio indebiti*'ye dayanan bir talebe dayanması için zenginleşenin iyi niyetli olması aranmakta; aksi takdirde ifanın bağışlama niyetiyle yapıldığı kabul edilmemektedir. Bu nedenle zenginleşenin iyiniyetli olmadığı hallerde iadenin hukuki dayanağı, *condictio furtiva* olarak kabul edilmektedir, bkz A. Nadi Günel *Roma Hukukunda Varılmayan Bir Borcun İfası Nedeniyle Sebepsiz Zenginleşme (Condictio Indebiti)* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1996) 49. *Condictio furtiva* ise esasen hırsızın çaldığı şeyin iadesi ya da değerinin tazmini için kabul edilen, mülkiyet hakkını kazanamayan hırsıza karşı ileri sürülen ve *rei vindictio* ile yarışan bir talep imkânı sağlar, bkz Günel (n 15) 20.

17 Koller, 'Konditionssperre' (n 3) 468.

a. Borçlanılmamış edim ve ifası

Borç olmayan şeyin ifasına dayanan sebepsiz zenginleşme talebi, hukuk düzeninde hiç var olmayan veya geçerli olmayan bir borçlandırıcı işleme dayanan bir edimin ifası ya da daha önce ifa edilmiş bir borcun tekrar ifası halinde gündeme gelir¹⁸. İfada bulunan kişinin, sözleşmeden doğan bir borcu veya haksız fiilden doğan bir tazminat borcunu ifa etmesi arasında bir fark olmadığı gibi, ifa edilen edim bir verme borcu, yapma borcu ya da mülkiyetin nakli de olabilir¹⁹.

TBK m. 78 kapsamında sıklıkla karşılaşılan haller arasında geçersiz bir sözleşmeden doğan borcun ifası, bir kesin def'inin varlığına rağmen def'i ileri sürülmeden borcun ifası, doğumu geciktirici şarta bağlı borcun şart gerçekleşmeden ifası²⁰, seçimlik borç bulunmasına rağmen borçlanıldığı sanılan tek bir borcun ifası sayılabilir²¹. Ayrıca sebepsiz zenginleşmeye ilişkin hükümler, idareler tarafından yapılan şart tasarruflara dayanılarak özel hukuk kişileri tarafından yapılan ifalar bakımından da uygulama alanı bulur²².

Buna karşılık, borçlunun ödemezlik def'i veya peşin dava def'i gibi bir geçici def'ie başvurma imkânının bulunmasına rağmen borcu ifa etmesi²³, muacceliyet eksikliği ya da takas hakkı bulunmasına rağmen ifa halinde ise sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürülemez²⁴. Sayılan örneklerden fark edilecektir ki, henüz doğmamış olan borcun yanılarak ifa edilmesi halinde sebepsiz zenginleşme talebi gündeme gelirken²⁵ henüz muaccel olmamış borcun ifa edilmesi halinde sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürülemez²⁶. Ayrıca iptal veya sözleşmeden dönme beyanında bulunma hakkı gibi bir bozucu yenilik doğuran hakkın kullanılması imkânı varken kullanılmaması halinde de *condictio indebiti* ileri sürülemez²⁷.

b. Özel olarak: üçüncü kişinin ifası

Becker, borç olmayan şeyin üçüncü kişi tarafından ifa edilmesi halinde genel hüküm olan TBK m. 77'nin uygulanacağını belirtmektedir²⁸. Von Tuhr/Peter ise hangi hükmün uygulanacağını

18 Von Tuhr ve Peter (n 12) 479; Öz 84; Schwenger/Fountoulakis (n 2) 459 N 5609; Koller (n 2) 528 N 31.06.

19 Seza Reisoğlu, *Sebepsiz İktisap Davasının Genel Şartları* (Türk Matbaası 1961) 147; Oğuzman ve Öz (n 5) 365-366 N 1001-1002.

20 Bu takdirde sebepsiz zenginleşme talebi şart gerçekleşene kadar ileri sürülebilir, krş. Öz (n.1) 85-86.

21 Von Tuhr ve Peter (n 12) 479 vd; Reisoğlu (n 18) 148 vd; Öz (n 1) 86-88; Oğuzman ve Öz (n 5) 368-369 N 1011. Reisoğlu'nun aksine Serozan ise seçimlik borcun varlığı konusunda hataya düşülmesi halinde iade talebinde bulunulabileceğini, edimi değiştirme konusunda seçimlik yetki tanınması durumunda ise bulunamayacağını belirtmektedir, bkz Serozan, 'TBK m. 78' (n 2) 1223 N 17-18.

22 Yargıtay 3 HD, E 2013/10794 K 2013/13472, 30.9.2013; Yargıtay 3 HD, E 2010/16296 K 2011/633, 24.1.2011; Yargıtay 3 HD E 2010/4572 K 2010/6759, 19.4.2010.

23 Öz (n 1) 86-87; Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1223 N 14; Oğuzman ve Öz (n 5) 369 N 1012.

24 Öz (n 1) 86-87; Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1222 N 12-13; Serozan *Borçlar Genel* (n 1) 453 N 4.

25 Koller, 'Kondiktionsperren' (n 2) 469.

26 Öz (n 1) 86-87; Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1222 N 12-13; Serozan *Borçlar Genel* (n 1) 452 N 4. Vadesi gelmemiş borcun ödenmesi halinde iadesi için sebepsiz zenginleşme talebinden bulunulamamakla beraber, fiili ödeme ve vade günü arasındaki zaman dilimi için işleyecek faizin bir tür semere olarak talep edilebileceği görüşü için bkz von Tuhr ve Peter (n 12) 479.

27 Von Tuhr ve Peter (n 12) 480; Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1223 N 15.

28 Hermann Becker, Art. 63 iç *Allgemeine Bestimmungen*, Art. 1-183 OR *Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, *Obligationenrecht*

belirtmeden A'nın B'ye geçerli bir borcu olduğunu sanarak bu borcu ifa eden üçüncü kişi X'in sebepsiz zenginleşme talebinde bulunabileceğini belirtmektedir²⁹. Kanımızca üçüncü kişinin durumu açısından iki farklı senaryo ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

İlk ihtimalde üçüncü kişi, geçerli bir borcu kendisinin sanarak ifade bulunur. *Voser* bu ihtimali *geniş anlamda üç köşeli sebepsiz zenginleşme* halleri içinde ele almaktadır. Yazara göre bu takdirde asıl borçlu, borcunun ifayla sona erdiği savunmasıyla alacaklıya karşı ifadan kaçınabilir. Bu takdirde alacaklının hakları, TBK m. 127/1-b.2 gereği ifade bulunan üçüncü kişiye intikal eder³⁰. Gerçekten de bu görüş kabul edildiğinde, üçüncü kişi sebepsiz zenginleşme alacaklısına nazaran daha avantajlı bir hukuki konumda olur. Ancak kanımızca TBK m. 127/1-b.2 gereği alacaklıya bildirimde bulunulmayan durumlarda bu görüş kabul edilemez. Bu takdirde TBK m. 78 uygulanmalı ve ifade bulunan kişi bu hususta yanıldığını ortaya koymalıdır. Aksi takdirde ifade bulunulan kişiye karşı bağışlamada bulunulmuş kabul edilmelidir.

İkinci ihtimalde, ortada geçerli bir borç bulunmamasına rağmen üçüncü kişi, bu borcu, borçlu ile arasındaki bir hukuki ilişkiye dayanarak ifa ettiyse burada sebepsiz zenginleşme talebini ileri sürebilecek olan kişi borçludur³¹. Sözde borçlu, geçerli olmayan bir borç onun adına ifa edildiği ve bu durum da üçüncü kişi ile arasındaki hukuki ilişkiyi etkilediği için fakirleşir. Bu nedenle sebepsiz zenginleşme talebini ancak esas ilişkinin borçlusu, zenginleşen tarafa karşı ileri sürebilir.

2. Borçlanılandan Fazla Edimin İfası

TBK m. 78 bağlamında akla gelebilecek bir diğer soru ise taraflar arasında geçerli ve hüküm ifade eden bir sözleşmeden doğan bir borç bulunmakla beraber, borçlunun bu sözleşmeyle taahhüt ettiğiinden fazla ifade bulunmasıdır. Bu takdirde fazla ifanın iadesinin tabi olduğu rejim hakkında öğretide farklı görüşler ileri sürülmektedir. Klasik anlayışa göre fazla edimin ifası halinde iade talebinin dayanağı, borç olmayan şeyin ifasında olduğu gibi sebepsiz zenginleşmedir. Diğer bir görüşe göre ise bazı hallerde fazla ifanın iadesi, sözleşmeye dayanan bir talep ile geri istenir³².

3. Eksik Borç Olmaması

TBK m. 78/2'ye göre zamanaşımına uğramış borcun veya ahlakin ödevin ifası niteliğindeki kazandırmaların iadesi talep edilemez. Bu hükümlerle kanun koyucu, geçerli bir ifayla sona erebilecek

BK – Berner Kommentar (Stämpfli Verlag AG, 1945) 343-344 N 7. Yazar görüşünü açıkladığı cümlede referans olarak von Tuhr/Peter'in dn 27'de atf yapılan örneğini ve buna ilişkin dipnottaki atıfları gösterse de orijinal kaynakta sebepsiz zenginleşme talebinin OR 62'ye tabi olduğu belirtilmemekte ve von Tuhr ve Peter'in açıklamaları OR 63'ün şartlarının açıklandığı bölümde yer almaktadır.

29 Von Tuhr ve Peter (n 12) 482.

30 Voser (n 4) 18.

31 Öz (n 1) 54.

32 Çalışmanın devamında bu görüşler detaylı olarak açıklanmıştır. Tekrardan kaçınmak adına bu açıklamalara atf yapmakla yetinmekteyiz, bkz Başlık IV. B. Sözleşmeye Dayanan İfade Talebiyle Sınırının Çizilmesi ve Özellikle Borçlanılandan Fazla İfa Durumu.

bir eksik borcun borçlusunun, alacaklının ifa talebini mahkeme veya icra aracılığıyla sunamayacağı noktasında yanıldığına dayanarak iade talebinde bulunamayacağını açıkça düzenlemiştir. Bunlar dışında, eksik borçların bulunduğu diğer hallerde de sebepsiz zenginleşmeye dayanılarak talepte bulunulamaz³³. Sonuç itibarıyla eksik borçların ifasında genel kural olarak *melior est causa possidentis* ilkesi³⁴ konumuz bakımından da geçerliliğini sürdürür³⁵.

a. Zamanaşımına Uğramış Borcun İfası

Bilindiği üzere zamanaşımına uğramış borcun ifası geçerli olmakla beraber ifanın dava veya icra yoluyla talep edilmesi halinde borçlu zamanaşımı def'i ileri sürebilir. Buna karşılık borçlu zamanaşımı def'ini ileri sürmeksizin borcunu ifa etmişse, bu yönde savunma imkânının olduğunu konusunda yanılığa düştüğünü ileri sürerek iade talebinde bulunamaz³⁶.

b. Ahlaki Ödevin İfası

Ahlaki ödevin ifası esasen hukuki anlamda bir borcun ifası değildir. Buna karşılık kişinin üstlendiği ahlaki ödevleri yerine getirmesinde bir *causa donandi* bulunduğu anlayışıyla³⁷ sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürülemeyeceği kabul edilmiştir. Bu bakımından TBK m. 285/3'ün ahlaki ödevin yerine getirilmesinin bağışlama sayılmayacağına yönelik düzenlemesi de bağışlamanın hükümsüz kılınmasını engelleme amacı güder.

Ahlaki ödevin ifası bağlamında klasik örnek, kişinin altsoyu, üstsoyu ya da yakın akrabaları için yaptığı harcamalardır. Bazı hallerde kişi, bir yakınının bakımına ve geçimine katkıda bulunmaya hukuken yükümlü olabilir. Örneğin; müşterek çocuğun velayetini elinde bulundurmeyen ebeveyn, çocuk için yaptığı harcamaları ödemediği iştirak nafakasına mahsup olduğunu iddia edebilir mi? Kanımızca ifade bulunan kişi iştirak nafakası veya yardım nafakası gibi bir kanuni yükümlülüğün borçlusu olsa dahi, yaptığı katkı bu nafaka yükümlülüğünden bağımsız olarak ve bir ahlaki ödevin ifası olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Yargıtay 3. Hukuk Dairesi de bir kararında velayeti haiz olmayan ebeveyn ve velayet hakkı bulunan ebeveyn arasında bu yönde sözlü bir anlaşma olsa dahi müşterek çocuğun eğitim ve barınma masraflarının ödenmesinin, ödenmeyen iştirak nafakasına mahsup edilemeyeceğine; iştirak nafakasının icra yoluyla tahsil edildikten sonra nafaka yükümlüsü ebeveynin, yaptığı ödemeler için sebepsiz zenginleşme talebi ileri süremeyeceğine hükmetmiştir³⁸.

33 Çetiner, Furrer ve Müller-Chen (n 15) 547 N 1336; Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1226 N 35; Hahn 'Art. 63' (n 3) 450-451 N 6; Tea Gelbhaus, Art. 63 iç OR Kommentar zum Schweizerischen Obligationenrecht, OFK – Orell Füssli Kommentar (Orell Füssli Verlag 2023) 410 N 4.

34 Çekişmeli şey, alıcı ya da zilyette kalır.

35 Huguenin (n 15) 553 N 1810.

36 Oysa Roma hukukunda ifade bulunan kişinin bir def'i ileri sürme hakkı varken ileri sürmeksizin hataen ifade bulunmuşsa bu iddiasını ispatlayarak iade talebinde bulunabileceği kabul edilmektedir, Krş Günel (n 15) 106.

37 ATF 126 III 49 N 3 bb.

38 Yargıtay 3 HD, E 2013/7248 K 2013/10249, 17.06.2013. Aynı yönde Yargıtay 3 HD, E 2015/1600 K 2015/12040, 30.6.2015.

Buna karşılık, edimi yerine getiren kişinin, ahlaki ödevin varlığı konusunda hataya düşmesi sonucu ifade bulunması halinde, sebepsiz zenginleşme talebinde bulunulabilir³⁹.

c. Kumar ve Bahis Borcu İçin Yapılan Ödemeler

TBK m. 604'e göre kumar ve bahis borcu eksik borç olarak kabul edilmiş olup bunların ifası için dava açılmaz ve icra takibi yapılamaz. Kumar ve bahis borcunun ödenmesi halinde yapılan ödeme geri istenemez (m. 605/2-c.1). Kumar ve bahis borcu altına girmiş kişi de alacaklının ifa talebini mahkeme veya icra aracılığıyla sunamayacağı noktasında yanıldığına dayanarak iade talebinde bulunmaz. Diğer yandan, aynı kural, kumar ve bahisten doğan borçlar yanında m. 604/2'de de öngörülen *“kumar ve bahis için bilerek verilen avanslar ve ödünç paralar ile kumar ve bahis niteliğinde oldukları takdirde, borsada işlem gören malların, yabancı paraların ve kıymetli evrakin fiyat farkı esası üzerine yapılan vadeli satışlar”* bakımından da uygulanır⁴⁰. Buna karşılık, kumar ve bahsin usulüne göre yürütülmesi, bir beklenmeyen olay nedeniyle ya da diğer tarafın fiiliyle veya hileli davranışlarla engellenmişse yapılan ödemeler geri alınabilir (m. 605/2-c.2).

d. Hukuka veya Ahlaka Aykırı Bir Sonucun Gerçekleşmesi İçin Verilen Şeyler

Sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürülemeyecek bir diğer hal ise TBK m. 81'de öngörülen hukuka veya ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi için verilen şeyler bakımından gündeme gelir. Bu durumda kişi, sözleşmenin hukuka veya ahlaka aykırılık nedeniyle batıl olup olmadığı noktasında yanıldığını, sözleşmeyi geçerli addederek ifade bulunduğu ileri sürerek iade talep edemez⁴¹. Kökeni Roma hukukundan gelen cezalandırıcı bir anlayışa dayanan bu hüküm, modern kanunlarda da kendine yer bulmuştur (TBK m. 81 / OR 66 / BGB § 817)⁴². Bir görüşe göre bu kuralın hukuka veya ahlaka aykırı sözleşmelerden doğan her türlü edim bakımından uygulanması adaletsiz sonuçlar doğurabileceği için yalnızca hukuka veya ahlaka aykırı amacı sağlayan edim bakımından uygulanması savunulmaktadır⁴³. Buna karşılık, kuralın cezalandırıcı niteliği düşünüldüğünde karşı edim bakımından da uygulanması gerekir.

TBK m. 81, mehzaz hüküm olan OR 66'ya ek olarak hâkime, verilen şeyin devlete mal edilmesine karar verme bakımından takdir yetkisi tanımıştır.

39 Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1226 N 34.

40 OR 513 ve 514 bakımından Chappuis, 'Art. 63' (n. 5) 690-691 N 15.

41 İsviçre Federal Mahkemesinin içtihadına göre bu takdirde ifade bulunan kişinin ispat yükü de ortadan kalkar, bkz Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 396 N 1539.

42 Von Tuhr ve Peter (n 12) 490-491.

43 Ibid 491.

B. ÖZGÜR İRADEYLE İFADA BULUNMAMIŞ OLMA

1. ÖZGÜR İRADEYLE İFADA BULUNMAMA

Borç olmayan edimi ifa eden kişinin sebepsiz zenginleşme talebinde bulunabilmesi için borçlunun iradi olarak ifada bulunmuş olmakla beraber, ifaya yönelen iradesinin özgür bir muhakeme sonucunda oluşmuş olmaması gerekir⁴⁴. TBK m. 78'de bu şart, “*edimi kendi isteğiyle yerine getirme (volontairement) (freiwillig)*” olarak ifade edilmiştir. TBK m. 78, borçlu olduğu hususunda yanılarak ifada bulunma olgusuna indirgenmiş görüne de özgür iradeyle ifaya dayanmayan diğer hallerde de uygulanır. Üstelik ifada bulunan ve zenginleşen arasındaki menfaat dengesi düşünüldüğünde, sebepsiz zenginleşme talebinin yanılma dışındaki hallerde tanınmaması adil değildir. Bu nedenle TBK m. 78 hükmü düzeltici yoruma tabi tutularak borçlunun borçlu olduğu hususunda yanılmamakla beraber özgür iradeyle dayanmayan bir muhakeme sonucu ifada bulunduğu halleri de kapsayacak şekilde uygulanır. Bu kapsamda ifada bulunanın edimi “*kendisini borçlu sanarak yerine getirdiğini ispat*” etmesi, bir yandan özgür iradeyle yapılan muhakemeye dayanmayan ifanın bulunduğu bir örnek, diğer yandan ise TBK m. 78'in getirdiği ispat kuralının bir görünümü olarak düşünülmelidir. Nitekim öğretide TBK m. 78'in sebepsiz zenginleşme talebini engellememesi için ifanın özgür iradeyle yapılmamış olması veya özgür iradeyle yapılsa dahi ifada bulunanın yanılmış olması gerektiği belirtilmektedir⁴⁵. Burada önem arz eden ve özgür iradenin bulunmadığına kanaat getirmemizi sağlayacak koşul, kişinin borçlu olmadığı edimi ifa etmekten başka bir şansının kalmadığı düşüncesiyle hareket etmesidir. İsviçre Federal Mahkemesi bunu, borçlunun ifayı mümkün ve makul olan yegâne çıkış yolu (*als einzig möglicher und zumutbarer Ausweg*) olarak görmesi olarak ifade etmektedir⁴⁶.

Özgür iradenin bulunmadığı hallerden en sık rastlanan, iradenin sakatlandığı hallerdir⁴⁷. Bu kapsamda ifada bulunan kişi, aldatma veya korkutma ya da gabin sebebiyle iradesi sakatlanarak edimi yerine getirmişse bu takdirde sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürebilir⁴⁸. Özgür iradeyle hareket

44 Öz (n 1) 90; Eren ve Dönmez (n. 13) 1840 N 12; Chappuis, 'Art. 63' (n. 5) 687 N 5; Koller, "Konditionssperre" (n 3) 468; Gauch, Schlupe ve Schmid, (n 3) 395 N 1537; Huguenin (n 15) 552 N 1808; Tercier ve Zufferey 'Rémunération' (n 3) 117; Hahn, 'Art. 63' (n 5) 449-450 N 4; Gelbhaus (n 31) 410 N 3.

45 Guhl ve Koller (n 7) 223 N 15; Gökhan Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt V/1,2* (Genişletilmiş 2. Baskı Seçkin 2019) 704-705 N 3070 vd.

46 BGE 123 III 101 N 3b.

47 Krş Schulin ve Vogt "Art. 63" (n 15) 523 N 4; Chappuis 'Art. 63' (n 5) 687 N 6; Huguenin (n 15) 552 N 1808a.

48 Von Tuhr ve Peter (n 12) 485; Guhl ve Koller (n 7) 223 N 16; Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 396 N 1539; Becker (n 26) 346 N 15; Reisoğlu (n 18) 152-153; Eren ve Dönmez (n 13) 1840 N 12; Tercier ve Zufferey (n 3) 117; Gelbhaus (n 31) 410 N 3. Öz ise borç olmayan şeyin ifası bağlamında geçerli olmayan sebebe dayanan bir sebepsiz zenginleşme talebinin ileri sürülmesinin, tasarruf işleminin geçerli olduğu hallerde mümkün olduğunu belirtmektedir. Borçlandırıcı işlemin kurulmasında irade sakatlığı bulunması halinde geçerli olmayan sebebe dayanan sebepsiz zenginleşme talebinin, ancak düzelebilir geçersizlik görüşünün kabul edilmesi halinde söz konusu olacağı; geçmişe etkili geçerlilik görüşü kabul edildiğinde sona eren sebebe dayanan sebepsiz zenginleşme talebinin gündeme geleceği hakkında bkz Öz, *Sebepsiz Zenginleşme* (n 1) 85. Aldatma ve korkutma halinde ise irade sakatlığına uğrayan tasarruf işlemi de baştan itibaren geçerli olmayacağı için sebepsiz zenginleşme talebine yer olmayacaktır; bu takdirde iade talebi aynı talebe dayanan istihkak davasıyla ileri sürülebilir, bkz Öz (n 1) 85 ve ibid 88-89. Serozan ise hem düzelebilir geçersizlik hem bozulabilir geçerlilik görüşü bakımından sona eren sebebe dayanan sebepsiz zenginleşme talebinin (*condictio ob causam finitam*) değil, borç

edilmeyen bir diğer durum ise hapis hakkının kullanılması tehdidi veya kesinleşmiş mahkeme kararına istinaden ya da icra takibi nedeniyle ifa edilen edimlerde görülür⁴⁹. İfanın özgür iradeye dayanmadığı bir diğer hal ise teknolojik araçlar yoluyla ifanın sağlandığı, örneğin bir yazılım hatası nedeniyle edimin yerine getirildiği hallerdir. Bu takdirde de edimin iadesinin istenebileceği kabul edilir⁵⁰.

Buna karşılık, Yargıtay ise ifanın özgür iradeye dayanmamasını yalnız yanılarak ifada bulunma şartına indirgemektedir. Yargıtay 11. Hukuk Dairesi bir kararında, hatalı olarak, kişinin karşı tarafça malvarlığına yönelik bir zarar verileceği tehdidi altında korkutularak tapu harçlarını ödemesi halinde sebepsiz zenginleşme talebine yer olmayacağını, TBK m. 78'in yalnızca yanılma halinde uygulanacağını, korkutma için ise TBK m. 39'da öngörülen bir yıllık sürenin geçtiğini belirtmiştir⁵¹. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun bir kararında ise davacının borçlu olmadığını bilmesine rağmen (kredi sözleşmesinde yer alan imzanın ona ait olmadığını tespit edilmesi nedeniyle) kullanmak istediği arıcılık kredisini talep edebilmek için borcunu kapatması gerektiğinin söylenmesi üzerine ve kendisi lehine bankaya yatacak olan kamulaştırma bedelinin bulunduğu hesaba banka tarafından blokaj konulacağı düşüncesiyle yaptığı ödemenin iadesinin TBK m. 78 kapsamında talep edilemeyeceğine hükmetmiştir⁵². 11. Hukuk Dairesinin mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu döneminde verdiği bir kararında ise hem gabin hem borçlanılmamış edimin ifası bakımından değerlendirme yapılmakla beraber her iki hüküm bakımından da zamanaşımı süresinin geçtiğinden esasa girilmemiştir⁵³. Ancak irade sakatlığına ilişkin hükümler, borçlandırıcı işlemin kurulmasına yönelik iradenin sakatlandığı halleri ve bunun sonuçlarını düzenler. TBK m. 78 ise, hukuki işlemle mi maddi fiille mi gerçekleştiği önem arz etmeksizin⁵⁴, ifanın gerçekleşmesine yönelik iradenin sakatlandığı hallerde özgür iradenin oluşmamasına ilişkindir.

2. Borçlu Olduğu Hususunda Yanılma

Önceki başlıkta açıklandığı üzere TBK m. 78 özgür iradenin oluşmadığı hal olarak kişinin borçlu olduğu hususunda yanıldığını ispatlamasını örnek olarak saymıştır. TBK m. 78'in sebepsiz zenginleşme talebini engellememesi için borçlunun kural olarak "*kendisini borçlu sanarak*" ifada bulunmuş olması gerekir.

olmayan şeyin ifasına dayanan sebepsiz zenginleşme talebinin (*condictio indebiti*) gündeme geleceğini savunmaktadır, bkz Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1221 N 6-7.

49 Reisoğlu (n 18) 157-158; Öz (n 1) 91; Von Tuhr ve Peter (n 12) 486; Gauch, Schluep ve Schmid (n 3) 396 N 1538; Huguenin (n 15) 552 N 1808a. Buna karşılık Oğuzman ve Öz, üzerinde rehin hakkı kurulan malını kurtarmak için borç olmayan şeyi ifa eden kişinin sebepsiz zenginleşme talebi bakımından TBK m. 78'in doğrudan değil, kıyasen uygulanabileceği görüşündedir, bkz Oğuzman ve Öz (n 5) 373 N 1026.

50 Gauch, Schluep ve Schmid (n3) 396-397 N 1539a.

51 Yargıtay 11 HD, E 2020/2458 K 2020/3822, 5.10.2020.

52 Yargıtay HGK, E 2017/19-1308 K 2018/1932, 13.12.2018.

53 Yargıtay 11 HD, E 2010/8219 K 2011/12443, 10.10.2011.

54 Türk ve İsviçre hukuklarında ifanın hukuki niteliğine ilişkin hâkim görüş olan sınırlı sözleşme görüşüne göre ifa bir tasarruf işlemiyle gerçekleşebileceği gibi bir maddi fiille de gerçekleşebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz M. Murat İnceoğlu, 'İfanın Hukuki Niteliği ve Borçlunun Edime Uygun Eyleminin İfa Teşkil Edip Etmeyeceği Sorunu' (2005) 54(4) (2005) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 154.

Bu hüküm bağlamında aranan yanılma olgusunun, TBK m. 30 anlamında irade sakatlığı hallerinden yanılma ile örtüşüp örtüşmediği tartışmalıdır. Bir görüşe göre buradaki yanılma, irade sakatlığı hallerinden yanılma ile aynı nitelikte değildir⁵⁵. Diğer bir görüşe göre buradaki yanılmanın hukuki sonuçları TBK m. 30-35 hükümlerinden farklı olsa da TBK m. 78'de saik yanılması aranmıştır⁵⁶.

TBK m. 78'in uygulaması açısından yanılmanın dayanağı ya da niteliği önem taşımaz. Borçlu olduğu noktada yanılıya düşen kişinin yanılmasının esaslı olması ya da mazur görülebilir bir gerekçeye dayanması gerekmez⁵⁷. Önemli olan, kişinin bağışlama amacı olmaksızın ifada bulunmasıdır. Bu kapsamda borçlu, maddi veya hukuki bir gerekçeye dayanarak yanılmış olabilir.

3. İhtirazi Kayıt İleri Sürerek İfada Bulunmak

Bazı hallerde kişiler, borçlu olup olmadığı ya da borcunun miktarı konusunda şüpheye düşmesine rağmen ileride hukuki durumunun kötüleşmemesi için ihtirazi kayıt (*Rückforderungsvorbehalt*) ileri sürerek ifada bulunmuş olabilir. Örneğin; ileride dava veya icra tehdidi altında olmak istememesi, işleyecek faiz ya da sözleşme cezası nedeniyle borcunun kapsamının artacağından endişelenen kişinin ihtirazi kayıt ileri sürerek ifada bulunması ona makul görünmüş olabilir. Bu durumda kişinin borçlu olup olmadığı noktasında şüpheye düşmesine rağmen ifada bulunması, ileride sebepsiz zenginleşme talebinde bulunmasını engeller mi?

Bu noktada geçmişte öğretide farklı görüşler savunulmakla beraber⁵⁸, bugün neredeyse tartışmasız olarak kabul edilen görüşe göre borçlu, tereddüde düşmesine rağmen bu yönde bir ihtirazi kayıt ileri sürerek ifada bulunmuş olması şartıyla sebepsiz zenginleşme talebinde bulunabilir⁵⁹. Nitekim Yargıtay da ihtirazi kayıt ileri sürülerek yapılan ifalar açısından TBK m. 78 kapsamında iade talep edilebileceğini kabul etmektedir⁶⁰. Belirtmek gerekir ki, tereddüt halinde kişinin asıl yapması gereken, borçlu olup olmadığı ve borcun dayanağı hakkında yeterli araştırmayı yürütmektir. Bununla beraber, tereddüde düşmekte makul ve haklı nedenleri olan ancak şüpheli makul bir süre içerisinde giderme imkânı da bulunmayan kişi, şartları varsa ihtirazi kayıt yoluyla ortaya koyduğu üzere borcun özgür iradeyle ifa edilmemiş olmasına dayanabilir. Burada önemli olan özgür iradeyle

55 Kılıçoğlu, hatanın esaslı olmasının şart koşulmamasını, TBK m. 78'de TBK m. 30 anlamında yanılmanın aranmamasına bağlamaktadır, bkz Ahmet Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Turhan Kitabevi Yayınları 2019) 656.

56 Oğuzman ve Öz (n 5) 369-370 N 1014-1015; Antalya (n 43) 704 N 3067.

57 Guhl ve Koller (n 7) 224 N 18; Schulin ve Vogt 'Art. 63' (n 5) 523 N 4; Becker (n 26) 344 N 11. Kılıçoğlu (n 57) 656; Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 395 N 1534; Chappuis 'Art. 63' (n 5) 687-688 N 8; Oğuzman ve Öz (n5) 370 N 1019; Hahn 'Art. 63' (n 3) 450 N 5; Gelbhaus (n 31) 410 N 1 ve 3.

58 Bu görüşler hakkında bkz Reisoğlu (n 18) 164-165; Öz (n 1) 90-91.

59 Türk hukukunda Reisoğlu (n 18) 157; Serozan *Borçlar Genel* (n 1) 459 N 11; Serozan TBK m. 78 (n 2) 1225 N 26; Hahn 'Art. 63' (n 3) 450 N 5. İsviçre hukukunda Schulin ve Vogt 'Art. 63' (n 5) 523 N 154; Hugueni, (n 15) 552 N 1808a; Dominik Bopp 'Der Rückforderungsvorbehalt' (2022) 6 Aktuelle Juristische Praxis 541-542; Koller, 'Konditionssperre' (n 3) 469. Von Tuhr ve Peter'e göre ise ihtirazi kayıt ileri sürülerek ifa halinde iade talebinin baki kalması TBK m. 78'e değil; alacaklının bu ihtirazi kayıtlarla beraber ifayı kabul etmesine dayanır, bkz von Tuhr ve Peter (n 12) 484.

60 Yargıtay 10 HD, E 2013/10849 K 2014/5116, 10.3.2014; Yargıtay 19 HD, E 2014/913 K 2014/2819, 12.2.2014. Ayrıca Ankara BAM 23 HD, E 2021/163 K 2021/352, 7.12.2020.

ifada bulunulmadığının ortaya koyulmasıdır. Aksi halde şüpheye rağmen ifada bulunan kişi, ifayı bağışlama sebebiyle yapmış sayılır ve iade talep edemez⁶¹.

III. İSPAT YÜKÜ

Condictio indebiti'ye dayanan iade talebi ileri süren kişi; zenginleşen kişiye borçlu olmadığını, borçlu olmadığı bir edimi ifa amacıyla (*causa solvendi* ile) yerine getirdiğini ve özgür iradeyle ifada bulunmadığını –kanundaki örnekle kendisini borçlu sandığını – ispatlamalıdır⁶². İspat yüküne ilişkin genel kuralın bir görünümü niteliğindeki bu esas,⁶³ Roma hukuku döneminden beri kabul edilmektedir⁶⁴. Yargıtay 19. Hukuk Dairesi de yakın tarihli bir kararında, ispat yükünün dağılımına ilişkin kurala paralel olarak, kendisine ibraz edilen bonoları ödedikten sonra bonoların altındaki imzanın kendisine ait olmadığını ve yanılarak ödemedede bulunduğunu iddia eden kişinin talebini, yanılma olgusunu ispatlayamadığı için reddetmiştir⁶⁵.

Ancak kişinin iradesinin oluşumunda muhakemesinin sekteye uğradığını ispatlaması oldukça güç olduğundan, borçlu olmadığını ve ifa amacıyla hareket ettiğini açıkça ortaya konması halinde yanılmanın varlığı noktasında katı bir ispat ölçüsü aranmaması gerekir⁶⁶. Örneğin; ifada bulunan kişinin bir haktan vazgeçtiği fiili karine olarak kabul edilmeyeceği belirtilmektedir⁶⁷.

IV. TBK M. 78'İN UYGULAMA ALANININ SINIRLARI

A. GENEL NORM OLARAK TBK M. 77 İLE SINIRININ ÇİZİLMESİ

TBK m. 78'in, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin genel norm olan TBK m. 77 ile ilişkisi üç soru kapsamında açıklanabilir. Bu kapsamda ilk olarak TBK m. 78'in getirdiği sınırlamanın hangi edim zenginleşmeleri bakımından uygulanabilir olduğu açıklanacak, daha sonra her iki tarafça geçersizliği bilinen sinallagmatik sözleşmeler bakımından ifa edilen edimin iadesinin ve değiştirilmiş kısmi hükümsüzlük halinde fazla ifa edilen edimin iadesinin TBK m. 78'in şartlarına takılıp takılmayacağı incelenecektir.

61 Eren ve Dönmez (n 13) 1842-1843 N 14.

62 Von Tuhr ve Peter (n 12) 486-487; Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 395 N 1534; Antalya (n 43) 704 N 3065. İspat yükünün davacıda olduğuna ilişkin "BK m.78'e göre bir kimse borçlanmadığı edimi kendi isteğiyle yerine getirirse, kendisini borçlu sanarak yerine getirdiğini ispat ederse geri isteyebilir. Mahkemece açıklanan hususlar dikkate alınarak ispat yükünün davacı da olduğu kabul edilip değerlendirilmesinden sonra bir karar verilmesi gerekirken..." bzk Yargıtay 19 HD, E 2016/11904 K 2017/5980, 18.9.2017. Aynı yönde bazı İsviçre Federal Mahkemesi kararları için bzk BGER 4C.212/2002 19.11.2002, n 4.3; BGE 123 III 101 N 3.

63 Von Tuhr ve Peter (n 12) 486.

64 İspat kuralının Roma hukukunda Digesta'nın Yirmi İkinci Kitabına dayandığına ilişkin bzk Günel (n 15) 103-105.

65 Yargıtay 19 HD, E 2018/1148 K 2020/708, 1.6.2020.

66 Schulin ve Vogt 'Art. 63' (n 15) 525 N 9. Aksini savunan Becker ise ispat yükünü hafif değerlendirilmemesi ve şüphe halinde ifayı kabul eden iyiniyetli kişinin korunması gerektiğini belirtmektedir, bzk Becker (n 26) 345-346 N 13.

67 Becker (n 26) 345-346 N 13.

1. Özgür İradeyle İfada Bulunma Şartının Arandığı Edim Zenginleşmeleri

TBK m. 78'in, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin genel hüküm niteliğinde olan TBK m. 77 açısından bazı sınırlamalar getirdiği yukarıda açıklanmıştır. Bu bağlamda ilk soru, bu sınırlamaların yalnızca geçerli sebebe dayanmayan borcun ifasına özgü şartlar olup olmadığıdır. Bir görüşe göre TBK m. 78 yalnızca geçerli olmayan sebebe dayanan kazandırmalar bakımından uygulanır; diğer edim zenginleşmeleri olan gerçekleşmemiş sebebe dayanan kazandırmalar ile sona eren sebebe dayanan kazandırmalar açısından uygulanmayacağı kabul edilmektedir⁶⁸. Örneğin; doğumu geciktirici şarta bağlı olan borcun şartın gerçekleşmesinden önce ifa edilmesi, faizin henüz işlemeye başlamadan ödenmesi, borcun itfa edilmesi, gerçekleşmeyen bir evlilik için karşı tarafa hediye verilmesi gibi hallerde genel hüküm olan TBK m. 77 uygulanır ve edimi ifa eden kişinin, sebebin gerçekleşmeyeceğini bilip bilemeyeceği ve bu konuda yanılıp yanılmadığı incelenmez⁶⁹. Kanımızca gerçekleşmemiş sebebe dayanan kazandırmalarda sebebin gerçekleşmeyeceğinin belli olduğu ve sona eren sebebe dayanan kazandırmalarda sebebin sona erdiği andan sonra gerçekleşen kazandırmalar bakımından da borç olmayan şeyin ifası söz konusudur. Bu sayılan durumlarda önem arz eden, hangi tür edim zenginleşmesinin bulunduğu değil, ifada bulunanın sebebin gerçekleşmeyeceğinin belli olması veya sebebin sona ermesi nedeniyle hukuki sebep mevcut olmamasına rağmen ifada bulunmasıdır. Bu durumda da TBK m. 78 kıyasen uygulanmalıdır.

2. Geçersiz Sinallagmatik Sözleşmelerde İfa Edilen Edimin İadesi

İkinci olarak bazı hallerde borçlanılmamış edimin ifası bakımından TBK m. 78 yerine genel norm olan TBK m. 77'nin uygulanması gündeme gelebilir. Bunun sebebi, geçerli sebebe dayanmayan sebepsiz zenginleşme talebinin TBK m. 78/1 ile engellenmesinin, adil olmayan hatta kanunun ruhuna aykırı sonuçlara sebebiyet verebilmesidir. Örneğin; geçerli olarak kurulmamış bir sinallagmatik sözleşmede bir taraf geçersizliği bilmesine rağmen borcunu ifa etmiş, diğer taraf ise geçersizliğe dayanarak borcunu ifa etmekten kaçınıyor olabilir. Bu durumda geçersizliği ileri süren tarafın, karşı tarafın edimini özgür iradesiyle ve yanılığa düşmeksizin ifa ettiği savunmasıyla iadedden kaçınması kabul edilemez. Aksi takdirde ifada bulunan kişinin sebepsiz zenginleşme talebinin⁷⁰ TBK m. 78 ile engellenmesi, kanunun amacına aykırı düşer⁷¹. İsviçre Federal Mahkemesinin bir kararına da konu

68 Von Tuhr ve Peter (n 12) 487; Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 394 N 1531; Eren ve Dönmez (n 13) 1838 N 6; Ayrıca krş Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1225 N 30.

69 Von Tuhr ve Peter (n 12) 489.

70 Şüphesiz burada bahsedilen sebepsiz zenginleşme talebi, tasarruf işleminin sebebe bağlı olmadığı hallerde veya geçersiz sözleşmeyle taahhüt edilen borcun bir yapma borcu olduğu hallerde söz konusu olur. Sebebe bağlı tasarruf işlemlerinde ise iade, haksız zilyedin iade sorumluluğuna ilişkin kurallara tabidir. Geçersiz sözleşmeden doğan iade talebi hakkında bilgi için bkz Burak Özen, *Haksız Zilyedlikte İade* (Beta 2003) 49 vd.

71 Von Tuhr ve Peter (n 12) 489; Guhl ve Koller (n 7) 224 N 20; Koller, 'Konditionssperre' (n 3) 469. Serozan ise burada yaratılan güvenin boşa çıkması nedeniyle sona eren sebebe dayanan sebepsiz zenginleşme talebi gündeme gelir ve bu talep de TBK m. 78'in uygulama alanına girmez görüşündedir, bkz Serozan, 'TBK m. 78' (n 2) 1225 N 29-30. Aynı görüşte ayrıca bkz Oğuzman ve Öz (n 5) 372 N 1023; Gauch, Schlupe ve Schmid (n 3) 406 N 1577; Hahn 'Art. 63' (n 3) 449 N 3; Gelbhaus (n 31) 410 N 3. Geçerli olmayan bir kredi sözleşmesine dayanarak kredi miktarı teslim eden kişinin, TBK m. 78'deki şartlara takılmadan sebepsiz zenginleşme talebi ileri sürerek kredi sözleşmesinde öngörülen geri ödeme tarihini beklemeden krediyi geri isteyebileceğine ilişkin bkz Koller, 'Konditionssperre' (n 3) 469.

olan bu örnekte m 78/1'in (OR 63) sebepsiz zenginleşme talebini engellemeyeceği, m. 77 (OR 62) gereği sebepsiz zenginleşme talebinin ileri sürülebileceği kabul edilmiştir⁷².

İsviçre Federal Mahkemesi anılan kararında, borcun geçersiz olduğunu bilmesine rağmen ifade bulunan kişinin iade talebinin OR 62'ye dayandığını kabul ederek ifade bulunan kişiyi '*kendisini borçlu sanarak*' ifade bulunduğunu ispat etmesini aramamıştır. Kanımızca bu konu kapsamında TBK m. 78 uygulansa dahi sebepsiz zenginleşme talebinin engellenmemesinin sebebi, ifade bulunan kişinin *causa donandi* ile hareket ettiğinin söylenememesidir. Ancak bu durumda borçlunun, karşı edimin ifa edileceğini sanarak ifade bulunduğunu ispat etmesi yeterli görülmelidir. Bu takdirde TBK m. 78 hükmü uygulansa dahi sebepsiz zenginleşen bir engelle karşılaşmaz.

3. Değiştirilmiş Kısmi Hükümsüzlük Halinde Fazla İfa Edilen Kısımın İadesi

Son olarak TBK m. 78'deki şartlara takılmaksızın borç olmayan şeyin m. 77'ye göre iadesi, değiştirilmiş kısmı hükümsüzlük teşkil eden hallerde de gündeme gelebilir⁷³. Örneğin; TTK m. 1530'a göre yasal sınırların üzerinde taahhütler içeren sözleşmeler açısından edimin sınırı aşan miktarının iadesinin hata ile ifa edilmemiş dahi olsa talep edilebileceği kabul edilmiştir (TTK m. 1530/1-c.2)⁷⁴.

Kısmi hükümsüzlüğün gündeme gelebileceği bir diğer konu ise kira sözleşmesi bakımından yenilenen kira dönemlerinde değişen kira bedellerine ilişkin anlaşmalardır. *İnceoğlu*'na ve *Özen*'e göre kira bedelindeki artışa ilişkin anlaşmanın TBK m. 344'te öngörülen sınırlardan fazla olması halinde, kiracı ihtirazi kayıt ileri sürmeden ödeme yapmış olsa dahi, fazla ödenen kısım sebepsiz zenginleşme teşkil eder⁷⁵. İsviçre Federal Mahkemesi de bu durumda kiracının sebepsiz zenginleşmeye dayanan iade talebinin varlığını kabul etmektedir⁷⁶. Kanımızca kiracı, tüketici, işçi gibi sosyal veya ekonomik açıdan zayıf sözleşmenin korunmasına yönelik hükümler nisbi emredici nitelikte olduğu için sözleşmenin kurulduğu an kadar sözleşme süresi boyunca da bu hukuki koruma baki kalır. Kira bedelinin artışına ilişkin sınırlama getiren TBK m. 344 ve ilgili diğer hükümler (08.06.2022 tarihli ve 7409 sayılı Kanunun 4. Maddesiyle eklenen Geçici Madde 1 ile 14.07.2023 tarihli ve 7456 sayılı Kanunun 23. Maddesiyle eklenen Geçici Madde 2) emredici hüküm niteliğinde olduğundan yeni kira döneminde yasal sınırı aşan artış, fazla ifa niteliğindedir. Bu nedenle ihtirazi kayıt⁷⁷ ileri sürerek ödemede bulunan kiracı yasal sınırı aşan kısım için iade talep edilebilir.

72 TF, 2C_824/2015 N 3.6; ATF 115 II 28 N 1a. Federal Mahkemenin bu kararındaki yaklaşımda, Theo Guhl ve Walter R. Schlupe'in görüşünün etkisi olduğu belirtilmektedir, bkz Chappuis 'Art. 63' (n 5) 689 N 11.

73 Kılıçoğlu (n 57) 657; Serozan 'TBK m. 78' (n 2) 1225 N 27.

74 Kılıçoğlu (n 57) 657.

75 Murat İnceoğlu, Kira Hukuku Cilt II (On İki Levha Yayınları, 2014) 129; Burak Özen, 'Kira Bedeli Artışına İlişkin Sözleşme Şartları ve Sözleşme Uyarınca Gerçekleşen Kira Bedeli Artışının Kira Tespit Davası Sonucunda Gerçekleşen Kira Bedeli Artışından Ayırt Edilmesi' iç *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı Cevdet Yavuz'a Armağan* (Legal Yayınları, 2012) 2038; Ayrıca krş Von Tuhr ve Peter (n 12) 485.

76 ATF 130 III 504 N 6.2; BGer, 3.3.2017 4A_637/2016 N 3; BGer, 7.7.2008, 4A_198/2008 N 3.1 ve N 3.5; BGer, 20.06.2005 4C-96, 2005 N 1.2.2.

77 İhtirazi kayıt ileri sürülmesinin sebepsiz zenginleşme talebini engellemeyeceğine ilişkin bkz. Başlık II.B.3.

B. FAZLA İFA HALİNDE SÖZLEŞMEYE DAYANAN İADE TALEBİYLE SINIRININ ÇİZİLMESİ

1. Fazla İfa Halinde İade Talebinin Dayanağına İlişkin Öğretideki Görüşler

Borcun kaynağı olarak sözleşmeye dayanan talep ve sebepsiz zenginleşmeye dayanan talep arasında yarışma ilişkisi bulunmaz⁷⁸. Nihayetinde sebepsiz zenginleşme, iade talebinin geçerli bir sebebe dayanmaması halinde gündeme gelir. Geçerli bir sözleşmenin varlığı halinde ise kazandırmanın hukuki sebebi sözleşmeden doğan borcun ifasıdır⁷⁹. Başta sözleşmeden doğan alacağı ifasına ilişkin talep hakkı olmak üzere sözleşmeden doğan alacak haklarının varlığı, sebepsiz zenginleşme talebini engeller⁸⁰. Bu nedenle bir hukuki sebebin bulunması halinde sözleşmeye dayanan talep ileri sürülebilir. Buna karşılık, borçlunun taraf olduğu sözleşme kapsamında borçlanılan edimden fazla ifade bulunması halinde, fazlaya ilişkin kısmın iadesine yönelik talebin sebepsiz zenginleşmeye mi sözleşmesel bir talebe mi dayandığı tartışmalıdır.

Öğretide klasik yaklaşım olarak adlandırılan görüşe göre sözleşmeyle borçlanılandan fazla edimin ifası halinde iade, sebepsiz zenginleşme talebine dayanır⁸¹. Diğer bir görüşe göre ise borçlanılandan fazla ifa halinde belirli şartlarda iadenin sözleşmesel talebe dayanması gerektiği savunulmaktadır⁸². İki görüşün pratik farkı, iade talebinin tabi olduğu rejimin farklılığının hukuki sonuçlarından kaynaklanır. Öncelikle, sözleşmesel sorumluluğa dayanılması halinde iade alacaklısının TBK m. 78'deki gibi kendini borçlu sanarak ifade bulunduğunu ispatlaması gerekmez. Ayrıca, sebepsiz zenginleşme alacaklısı, zenginleşmenin geçerli sebebe dayanmadığını ispat yükü altında olmanın yanında alacağını talep etmek için de daha kısa bir zamanaşımı süresine tabidir. Diğer yandan, iade borçlusunun iyiniyetli olması halinde, iyiniyetli sebepsiz zenginleşenin iade yükümlülüğü kapsamında, talep anında zenginleşmenin elinde kalmadığı savunmasında bulunarak iade talebini bertaraf etmesi mümkündür⁸³.

78 Christine Chappuis, 'L'enrichissement illégitime écarté par le contrat' L'évolution récent du droit des obligations (2004) 27..

79 Sebepsiz zenginleşme davası asli niteliktedir. Sebepsiz zenginleşmenin tali nitelikte olduğunu kabul eden görüşe göre ise sebepsiz zenginleşme talebi tali niteliktedir. Bunun anlamı, istihkak davası, sözleşme veya haksız fiile dayanan bir davanın şartları oluştuğu takdirde, şartları mevcut olsa bile sebepsiz zenginleşme davasının açılmamasıdır. Buna karşılık, kabul ettiğimiz diğer bir görüşe göre, bu durumlarda sebepsiz zenginleşmeye dayanan bir talebin ileri sürülmemesinin nedeni, sayılan diğer davaların şartlarının oluşmasının sebepsiz zenginleşmenin şartlarının oluşmasını engellemesidir. Ancak diğer davaların açılmaması halinde hakkaniyet gereği sebepsiz zenginleşme davasının açılması kabul edilmelidir. Örneğin; istihkak davası açılmayan hallerde haksız fiil davası yerine ya da vekâletsiz iş görmeye göre talep edilemeyecek kalemler için sebepsiz zenginleşme davası açılabilir. Sebepsiz zenginleşme davasının asli-tali niteliği hakkında detaylı açıklama için bkz. Kürşat Nuri Turanboy, 'Sebepsiz Zenginleşme Davasının Asli-Tali Niteliği' (1997) 1(2) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 98-101.

80 Turanboy (n 76) 102.

81 Reisoglu (n 18) 39; Öz (n 1) 86.

82 Taraflar arasındaki örtülü anlaşmanın varlığının dar kapsamda yorumlanması gerektiği, örneğin sözleşmede geçici ödemelerin öngörülmüş olması gibi unsurların aranacağı görüşünde bkz Barış Demirsatan, 'Türk Borçlar Kanunu'nun 78. Maddesinin Uygulama Alanına İlişkin Olarak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 14. 3. 2012 Tarih ve E. 2011/13-748 K. 2012/140 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi' *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* (2013) 52(2) 573.

83 Vedat Buz, 'Rückforderung von Zuvielleistungen' (2016) 7 Aktuelle Juristische Praxis 899-900.

İkinci görüşü savunan pek çok yazara göre iade talebinin sözleşmesel nitelikte olması, esasen her fazla ifa bağlamında uygulama alanı bulmaz. *Bucher*'e ve onu takip eden diğer yazarlara göre yapılan akont ödemenin (*Akontozahlung*) (*paiement acompte*) taraflar arasındaki sözleşme kapsamında kararlaştırılması halinde, yapılan ödemelerin nihai olarak hesaplanacak sözleşme bedelini aşması halinde fazlaya ilişkin kısmın iade edileceğine ilişkin taraflar arasındaki sözleşmede yer alan bir örtülü anlaşmaya dayandığı kabul edilir⁸⁴. Buna karşılık ödemede bulunan sözleşme tarafı, sözleşmede akont ödeme kararlaştırılmamasına rağmen herhangi bir nedenle (örneğin; dikkatsizliği veya umursamazlığı sonucu) fazla ödemede bulunursa, bu takdirde fazlaya ilişkin kısmın iadesi sebepsiz zenginleşme hükümlerine ve bu kapsamda TBK m. 78'e (OR 63 Abs. 1) tabidir⁸⁵. *Buz* ise bu görüşün uygulama alanını bir adım ileriye taşıyarak, sözleşmesel talebin gündeme gelmesi için taraflar arasında en azından örtülü bir anlaşma bulunması gerektiği fikrine de karşı çıkarak bir sözleşme çatısı altında gerçekleşen bütün fazla ifa hallerinde fazlaya ilişkin kısmın iadesinin sözleşme sorumluluğu rejiminin avantajlı kurallarına tabi olması gerektiğini savunmaktadır⁸⁶. Yazara göre İsviçre ve Türk Borçlar Kanunlarında kira, kullanım ödücü ve tüketim ödücü gibi sözleşmelerde sözleşme konusu şeyin iadesine yönelik talebin sözleşmesel nitelikte olması da bunu desteklemektedir⁸⁷. Üstelik eksik ifa halinde alacaklının talebinin sözleşmesel nitelikte olması, fazla ifa halinde borçlunun talebinin ise sebepsiz zenginleşmeye dayanması adil değildir⁸⁸. *Demirsatan* ise zımni anlaşmanın aranması gerektiğini kabul etmekle beraber bu durumda sözleşmeden doğan borcun ifasının borçlu tarafından yapılması ile üçüncü kişi tarafından yapılması halinde iadenin farklı rejimlere tabi olması sonucunu adil bulmamaktadır.⁸⁹

Modern sorumluluk hukukunda sözleşme dışı sorumluluk alanını sözleşmesel alana çekme eğilimi, sebepsiz zenginleşmenin alanını da sınırlamaktadır. Bu yaklaşımın ardında yatan sebep, sözleşme müzakerelerine başlayan taraflar için, potansiyel olarak her kişinin taraf olabileceği haksız fiilden ya da sebepsiz zenginleşmeden doğan borç ilişkisinin taraflarına nazaran daha korunaklı bir hukuki alan yaratmaktadır. Sözleşme çatısı altında gerçekleşen fazla ifa halinde iade talebinin sözleşmesel sorumluluk kurallarına tabi olması da aynı düşüncenin yansıması olarak görülebilir. Bu noktada akont ödemelere yönelik iadeye ilişkin örtülü anlaşmanın varlığını kabul eden görüş, iadenin sözleşmesel sorumluluk alanına geçmesini buna dayandırmaktadır.

Kanımızca fazla ifa halinde iadenin hangi hukuki temele dayanacağı sorusu, birbirinden bağımsız temellere dayanan ve birbirine alternatif nitelikte iki gerekçeyle sözleşmesel sorumluluğa dayanan

84 Eugen Bucher, *Hundert Jahre Schweizerisches Obligationenrecht: Wo stehen wir heute im Vertragsrecht* (1983) 102(2) *Zeitschrift für Schweizerisches Recht* 331; Peter Gauch, *Der Werkvertrag* (Schulthess 2019), (n 1270) 607-608; Chappuis, *Enrichissement illégitime* (n 80) 37; kısmen Buz, *Zuvielleistung* (n 83) 903.

85 Bucher (n 84) 331-332.

86 Buz, *Zuvielleistung* (n 83) 908. Yazara göre, sözleşme çatısı altındaki iade taleplerinin sözleşmesel sorumluluk rejimine tabi olması, kira ve ödünç sözleşmeleri bakımından kanun koyucu tarafından doğrudan kabul edilmiştir. Bu nedenle bu yaklaşımın izleri, kanunda da bulunmaktadır.

87 Buz, *Zuvielleistung* (n 83) 908.

88 Buz, *'Sözleşmede Kararlaştırılardan Fazla İfa Halinde İade Talebinin Hukuki Dayanağı'* iç XXI. *Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu 9-10 Aralık 2005* (Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 2006) 148.

89 Demirsatan (n 82) 574-575.

bir talep hakkının bulunduğu cevabıyla yanıtlanmalıdır. İlk olarak tartışmanın temelindeki sorun; geçersiz, irade sakatlığı nedeniyle iptal edilmiş ya da dönme nedeniyle hükümsüz kalmış bir sözleşmeden doğan ve ifa edilmiş edimlerin tasfiyesi ile benzer bir temele dayanmaktadır. Sözleşmenin iptali, sözleşmeden dönme ve fazla ifanın iadesi farklı hukuki temellere dayansa da nihayetinde bir sözleşme ilişkisi altında ifa edilmiş edimlerin tasfiyesi sonucunu doğurur⁹⁰ Bilindiği gibi sözleşmeden dönme halinde tasfiyenin dönüşüm teorisi kapsamında sözleşmesel sorumluluk rejimine göre yapılması İsviçre hukukunda hâkim görüş⁹¹ olup Türk hukukunda da kayda değer sayıda yazar tarafından savunulmaktadır⁹². Dönüşüm teorisine göre tasfiye edilmesi görüşü, sözleşmenin irade sakatlığı sebebiyle iptalinde de son yıllarda giderek artar şekilde savunulmaya başlanmıştır⁹³. Esasen sözleşmeden dönmenin sonuçları açısından geliştirilmiş olan dönüşüm teorisinin iptal halinde ifa edilmiş edimlerin iadesinin tabi olduğu rejim olarak da benimsenmesi, hukuki dayanakları farklı olsa da, temelde sözleşme dönme ve sözleşmenin iptali halinde tasfiye ilişkisinin birbirinden farksız olduğu düşüncesine dayanır. Fazla ifa halinde fiilen ifa edilen ile borçlanılan edim arasındaki farkın iadesinin tabi olduğu tasfiye rejimi de, tasfiyeyi başlatan kurumun farklılığı bir kenara bırakılırsa, dönme ve iptaldekinden farksızdır. Bu nedenle geçerli ve hüküm doğuran bir sözleşmeden doğan edimin fazla ifası halinde de dönüşüm teorisine ve dolayısıyla sözleşmesel sorumluluk rejimine başvurmak makuldür. İkinci gerekçe ise akont ödemeler dışında da fazla ifayı alan sözleşme tarafının, fiilen gerçekleşen ifanın sözleşme ile borçlanılan edimden fazla olduğunu karşı tarafa bildirme ve iadeyi gerçekleştirme yükümlülüğünün bulunduğu kabulüne dayanır. Hukuki niteliği dürüstlük kuralından kaynaklanan bir yan yükümlülük olan bu iade yükümlülüğü, sözleşme konusunu ve tarafların sözleşmeyi akdetmekle ulaşmak istedikleri amacı ilgilendirmemekle beraber karşı tarafın bütünlük menfaati altında bir değer olarak malvarlığını koruma amacı güder. Bu nedenle bu yükümlülüğün ihlali halinde taraflar arasındaki sözleşme ile bağlantılı iade taleplerinin sözleşmesel sorumluluk rejimine tabi olması gerekir.

2. Yargı Uygulamaları

Akont ödemelerin sözleşme bedelini aşması halinde taraflar arasında iadeye yönelik bir örtülü anlaşmanın bulunduğu kabulü nedeniyle iade talebinin sözleşmeye dayandığı görüşü, önce İsviçre Federal Mahkemesi, daha sonra Yargıtay uygulamasında kabul görmüştür.

90 Aksi görüşte olan Buz'a göre ise geçersiz veya sonradan ortadan kalkmış bir sözleşmeye dayanarak ya da sözleşmeyle üstlenilenden farklı kapsamda edimin ifa edildiği haller farklı değerlendirilir. Bu durumlarda tasfiye ilişkisi sebepsiz zenginleşme veya vekâletsiz iş görme hükümleri çerçevesinde incelenir, bkz Buz 'Fazla İfa' 134. Yazar, baştan itibaren geçerli olan bir sözleşmenin taraflarının, sözleşme ilişkisine dair her tür taleplerinin sözleşmesel sorumluluk rejimine tabi olması gerektiğini savunmaktadır, bkz Buz, 'Fazla İfa' (n 88) 150.

91 İsviçre hukukunda hâkim görüş olduğuna ve yargı kararlarında da benimsendiğine ilişkin bkz. Schwenzler/Fountoulakis (n 2) 525 N 66.33; Huguenin (n 15) 302 N 960.

92 Dönüşüm teorisinin İsviçre ve Türk hukuklarında giderek ağırlık kazandığına ilişkin birçokları yerine bkz. Eren ve Dönmez (n 13) 2430 N 21.

93 Bruno Schmidlin ve Arnaud Campi, Art 31 iç *Commentaire Romand Code des Obligations I Art. 1 – 252 CO, partie générale, contrats innommés, vente et donation* (3. Baskı, Helbing Lichtenhahn 2019) 307 N 27; Huguenin (n 15) 180 N 583; Schwenzler/Fountoulakis (n 2) 326 N 39.07; Erhan Kanışlı, *İsviçre-Türk Borçlar Hukukuna Göre Sözleşmenin Kurulmasında Yanılma* (On İki Levha Yayınları, 2018) 599 vd.

İsviçre Federal Mahkemesi BGE 107 II 220 kararında eser sözleşmesi bakımından iş sahibinin yükleniciye yaptığı ödemelerin fazla hesaplandığının ortaya çıkması halinde iade talebinin sebepsiz zenginleşmeye dayanacağına karar vermiştir. Bu kararı eleştiren bazı yazarlar ise taraflar arasında sözleşme bedeline ilişkin hesabın net yapılamadığı ve ifa edilen edimin bir kısmının geri alınacağına ilişkin bir zımni anlaşmanın bulunduğu kabul edilebiliyorsa bu takdirde iade talebinin sözleşmeye dayanacağını belirtmiştir⁹⁴. Nitekim Federal Mahkeme, benzer bir olay için yıllar sonra verdiği bir başka kararında (BGE 126 III 119), iş sahibinin yaptığı ödeme ile tahakkuk eden sözleşmesel borç arasındaki farkın iadesinin sözleşmesel sorumluluk rejimi kapsamında (ve buna bağlı olarak sözleşmeden doğan alacağı uygulanacak zamanaşımı süresi içinde) istenebileceğine hükmetmiştir⁹⁵. Ancak belirtmek gerekir ki, Federal Mahkemenin bu konudaki kararlarının istikrarlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Eser sözleşmesinden doğan iş bedelinin akont ödenmesine ilişkin bazı kararlarda, akont ödemenin kararlaştırılmasının cari hesap niteliğinde olup yüklenici hesabına yapılan ödemelerin sona ermesi üzerine fiilen ödenen bedelin (hesap sonucunun) ortaya çıkması halinde bunun yenileme niteliğinde olduğu, bu nedenle fazla ödenen bedelin iadesinin artık sözleşme kapsamında kabul edilemeyeceği, sebepsiz zenginleşmeye dayanan bir iade talebinin var olduğu kabul edilmiştir⁹⁶.

Yargıtay da bazı kararlarında sözleşme kapsamında yapılan fazla ödemelerin iadesinin sözleşmesel talebe dayandığına ve sözleşmeden doğan alacağı uygulanacak zamanaşımı süresinin uygulanması gerektiğine hükmetmektedir. Örneğin; mevduat hesabı sahibi davalıya banka tarafından fazla ödeme yapılması halinde iadenin sözleşme zamanaşımına tabi olduğunu⁹⁷, askeriyedeki görevinden ayrılan kişinin imzaladığı yüklenme senedi çerçevesinde yaptığı ödemenin iadesinin sözleşmesel sorumluluk rejimine tabi olduğunu⁹⁸, (koşulları gerçekleşmediği anlaşılan) sözleşmenin cezai şartlara ilişkin düzenlemeleri kapsamında kesilen faturaların davacı tarafından ödenmesi halinde iade talebinin sözleşmeye dayandığını ve sözleşmesel zamanaşımı süresine tabi olduğunu⁹⁹ kabul etmiştir. Ayrıca Hukuk Genel Kurulunun 14.03.2012 tarihli bir kararında *Buz*'un görüşlerine ve İsviçre öğretisinde Federal Mahkemenin BGE 107 II 220 kararı¹⁰⁰ üzerine getirilen eleştirilere atıf yapılarak avans ödeme ya da akont ödemelerin yapıldığı sözleşmelerde, taraflar arasında edimin tam miktarının belirlendiği

94 Akont ödeme yapılması halinde taraflar arasında, nihai hesaplamadan sonra fazla ödendiği tespit edilen bedelin iade edileceğine ilişkin zımni bir anlaşmanın bulunduğu, bu anlaşma kapsamında iadenin de sebepsiz zenginleşmeye dayanmayacağı hakkında Bucher ve Gauch'un o dönemdeki görüşleri, daha sonra Federal Mahkemenin bu karardaki görüşünü değiştirmesinde etkili olmuştur, bkz Chappuis, 'L'enrichissement illégitime' (n 80) 33-34.

95 BGE 126 III 119 N 2b.

96 BGr 4C.24/2002 vom 29.4.2002 N 3.3.2; BGr 4A_658/2015N 3.2.

97 Yargıtay HGK, E 2005/11-20 K 2005/34, 9.2.2005.

98 Yargıtay HGK, E 2007/18-330 K 2007/350, 13.6.2007.

99 Yargıtay 23 HD, E 2017/1075 K 2020/1997, 10.6.2020. Aynı tür sözleşme bakımından aynı olay hakkında başka bir karar için bkz Yargıtay 23 HD, E 2019/54 K 2019/2791, 18.6.2019.

100 Kararda eser sözleşmesi çerçevesinde iş sahibi tarafından, işin tamamlanması sonucu hesaplanacak nihai bedele istinaden akont ödemeler yapılmıştır. İşin tamamlanması üzerinde nihai bedel, fiilen yapılan ödemelere nazaran daha düşük bir miktar olarak hesaplanmıştır. Bunun üzerine iş sahibi, aradaki kısmın iadesini sözleşmesel sorumluluk kapsamında talep etmişse de Federal Mahkeme iadenin sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre yapılmasına karar vermiştir. Kısmen yayınlanan bu kararda yapılan tartışmanın olaydaki öneminin zamanaşımı süresi olduğu anlaşılmaktadır, bkz BGE 107 II 220 N 3a.

zaman fazla ifada bulunulduğunun ortaya çıkması halinde bakiye kısmın iade edileceğine ilişkin bir zımni anlaşma bulunduğuna, bu takdirde fazla ifanın iadesinin sözleşmesel sorumluluk kapsamında talep edileceğine hükmedilmiştir¹⁰¹.

C. İCRA İFLAS HUKUKUNDAN DOĞAN İSTİRDAT DAVASIYLA SINIRININ ÇİZİLMESİ

İfa talebinin kamu otoriteleri aracılığıyla iletilmesi halinde kişi, borçlu olduğu noktada yanılmasa da bir icra takibi veya ilama istinaden hukuki durumunu kötüleştirmemek için ifada bulunmuş olabilir. Bu takdirde İİK m. 72/7, icra takibi tehdidiyle karşı karşıya geldiği için borcunu ifa edene, istirdat davası ile iade talebinde bulunma imkânı tanımıştır.

Mehaz OR 63 hükmünün aksine TBK m. 78, usul hukuku bağlamında gündeme gelebilecek bu gibi bir iade talebine değinmemiştir. Buna karşılık İsviçre öğretisinde olduğu gibi Türk öğretisinde de konu, iki kanun arasında bağlantı kurularak ele alınmaktadır.

1. İsviçre Hukukunda

OR 63 Abs. 3 borç olmayan edimin iadesine yönelik İcra İflas Kanununa göre yapılacak iade taleplerine ilişkin hükümleri, TBK m. 78 ise daha geniş bir ifadeyle konuyu düzenleyen diğer kanun hükümlerini saklı tutmuştur; ancak OR 63 hükmünde kastedilen düzenleme İsviçre İcra İflas Kanunu m. 86'dır (kısaca 'SchKG 86' olarak anılacaktır). Esasen İsviçre hukukunda da İcra İflas hukukuna atf yapan Abs. 3'ün, 1911 yılında yapılan Revizyon ile hedeflenen borçlar hukuku ve diğer özel hukuk alanlarını uyumlaştırma amacına ne derece hizmet ettiği sorgulanabilir görülmektedir. Zira bu düzenleme olmasaydı da esasen taleplerin yarışmasına ilişkin genel esaslar uygulanarak uygulanacak hükmün tespit edilebileceği belirtilmektedir¹⁰². Bu nedenle TBK m. 78'de olduğu gibi açıkça bir kanuna atf yapılmaması, kanun yapma tekniği açısından daha isabetli bir tercih olarak görülebilir.

101 "Ortaya konulan sözleşme hukukuna hâkim ilkeler, İsviçre Federal Mahkemesi karar ve görüşleri ile gerek yargısal uygulama gerek öğretide yer alan görüşler göstermektedir ki, avans/akont ödemelerin kararlaştırıldığı sözleşmelerin, fazla yerine getirilen edimlerin iadesi gerektiğine ilişkin örtülü bir anlaşmayı ihtiva ettiği sonucuna varan İsviçre Federal Mahkemesinin az yukarıda kabul ettiği bu ilke, bir adım daha ileri giderek, geçici nitelikte ödeme yapılmasına ilişkin düzenlemeye yer vermeyen geçerli sözleşmeler bakımından da uygulanmalıdır. Zira, bir sözleşme ilişkisine giren tarafların edim yükümlülüklerinin türü ve kapsamı aralarındaki sözleşmeye göre belirlenir. Geçerli olarak kurulan ve devam eden sözleşme, kararlaştırılan edimlerin hukuki sebebinin teşkil eder. Ancak sözleşmenin anlamı, sadece edim yükümlülüklerinin tür ve miktarını tespit etmekten ibaret değildir. Edim yükümlülüklerinin miktarını tespit eden anlaşma aynı zamanda bir sınırlamayı da ihtiva eder. Öteki deyişle, sözleşme taraflarının bu sözleşmeye dayalı olarak talep edebileceği edimlerin miktarı, sözleşmede kararlaştırılanlarla sınırlıdır. Daha fazlasını talep edemezler. Görüldüğü üzere, tarafların edim yükümlülüklerinin miktarını tespit eden ve dolayısıyla sınırlayan sözleşme hükümleri, örtülü olarak, sözleşmede öngörülen fazla yerine getirilen edimlerin iadesi yükümlülüğünü de içerir. Sözleşme, bu sözleşme gereği gerçekleşecek malvarlığı transferlerinin kapsam ve miktarını belirlediği gibi, bu sözleşme gereği karşı tarafa geçeceği öngörülmeden malvarlığı değerlerinin iadesi yükümlülüğünü de bünyesinde barındırır." bzk Yargıtay HGK, E 2011/13-748 K 2012/140, 14.3.2012.

102 Christian Fraefel, *Die Betreuung einer Nichtschuld Haftpflicht - und bereicherungsrechtliche Folgen* (Schulthess 2011) 86-87.

İstirdat davasını (*Rückforderungsklage*) düzenleyen İsviçre İcra İflas Kanunu m. 86 (kısaca 'SchKG 86' olarak anılacaktır), temelde usul hukukunun şekilci kurallarına zamanında uyamamış kişiye isabetsiz olarak başlatılan icra takibinin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için bir *restitutio in integrum* imkânı sunar. Bu noktada hükmün, OR 63 ile aynı amacı güttüğü ancak yanılarak ifade bulunma olgusu yerine icra tehdidiyle ifade bulunma olgusunu esas aldığı belirtilmektedir¹⁰³. Ancak belirttiğimiz gibi, borçlar hukuku literatüründe OR 63 ve TBK m. 78, yanılarak ifade bulunma hali dışında genel olarak özgür iradeyle ifade bulunmama hallerini kapsayacak şekilde düşünülmektedir.

İsviçre öğretisinde OR 63 ve SchKG 86 hükümleri arasındaki ilişkinin niteliği oldukça tartışmalıdır¹⁰⁴. Bir görüşe göre SchKG 86 *lex specialis* olarak öncelikle uygulanırken¹⁰⁵, diğer bir görüşe göre iki hükme dayanan talepler yarıştığından fakirleşen, özellikle SchKG 86'a öngörülen bir yıllık süreye tabi olmaksızın en fazla on yıl içinde OR 63'e dayanarak da iade talebinde bulunabilir¹⁰⁶. Üçüncü bir görüşe göre ise SchKG 86, temelde OR 63'ün icra iflas mevzuatındaki bir görünümünden ibarettir¹⁰⁷. Ancak bu görüşe ilişkin açıklamalar yüzeysel olup iki hükmün ilişkisi hakkında bir açıklama getirmemektedir¹⁰⁸.

2. Türk Hukukunda

Türk usul hukukunda, İİK m. 72/7 uyarınca icra takibine itirazda bulunmamış veya itirazı kaldırılmış borçlunun ödeme yapması halinde ödeme tarihinden itibaren bir yıl içinde¹⁰⁹ genel hükümlere göre istirdat davası açabileceği düzenlenmiştir. İstirdat davası bir eda davasıdır ve cebri icra tehdidi altında ödenen bir miktar paranın iadesi talebini konu alır¹¹⁰. Ayrıca borçlunun icra takibi nedeniyle ödeme yapmış olmasının yanında borçlunun haciz konulan mallarının satılması yoluyla borcun ödenmesi halinde de istirdat davası açılabilir¹¹¹.

İİK m. 72 anlamında borçlu olunmayan edim kavramı açıklanırken bunun maddi hukuka göre tespit edileceği belirtilmekte ve TBK m. 78 için yukarıda belirttiğimiz örnekler sayılmakta; eksik borçlar nedeniyle ise istirdat davası açılmayacağı belirtilmektedir¹¹². Ancak TBK m. 78 ve İİK m.

103 Jan Bangert, Art. 86 SchKG in *Basler Kommentar Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs* (Helbing Lichtenhahn Verlag 2021) 1070-1071 N 1-2.

104 Görüşler hakkında ayrıntılı açıklama için bkz Fraefel (n 100) 152 vd.

105 Hahn, 'Art. 63' (n 5) 451 N 7.

106 Dominik Vock ve Martine Aepli, "SchKG 86," Kommentar zum Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs SchKG, SK – Schulthess Kommentar (Schulthess Verlag 2017) 538 N 4; Bangert (n 101) 1080-1081 N 29; Becker (n 26) 347 N 19.

107 Bu görüşü savunan yazarlar için bkz. Fraefel (n 100) 156 dipnot 583-584.

108 İki hükmün ilişkisi hakkında net bir açıklama getirmeyen bu görüşün eleştirisi için bkz. Fraefel (n 100) 156.

109 Bu sürenin hak düşürücü süre olduğuna ilişkin bkz Baki Kuru, *İcra ve İflas Hukukunda Menfi Tespit Davası ve İstirdat Davası* (Yetkin Yayınları 2003), 237; Timuçin Muşul, *İcra ve İflas Hukukunda Menfi Tespit ve İstirdat Davaları* (Adalet Yayınları 2016) 493. İsviçre hukukunda aynı doğrultuda bkz. Fraefel (n 100) 221.

110 Muşul (n 105) 465.

111 Kuru (n 105) 238. Buna karşılık Yazar, kişinin ödeme emrine itiraz süresi içinde itiraz etmeksizin borcu icra dairesine ödemesi halinde istirdat davası açamayacağını, mülga BK m. 62 (TBK m. 78) hükmüne dayanabileceğini belirtmektedir, bkz ibid 241.

112 Kuru (n 105) 249 vd; Muşul (n 105) 490; Nihat Yavuz, *Uygulamada ve Öğretide İtirazın İptali Menfi Tespit ve İstirdat*

72 arasındaki ilişkinin niteliği, yani bu hükümler arasında yarışma ilişkisi mi özel hüküm ve genel hüküm ilişkisi mi olduğu ise son derece tartışmalıdır. Türk usul hukuku öğretisinde Kuru, İİK m. 72/7'de öngörülen bir yıllık sürenin sona ermesinden sonra TBK m. 78'e göre sebepsiz zenginleşme davası açılmayacağını belirterek¹¹³ iki düzenleme arasında özel hüküm ve genel hüküm ilişkisi olduğunu savunmaktadır. *Postacıoğlu*¹¹⁴, *Umar*¹¹⁵, *Uyar*¹¹⁶ ve *Muşul*¹¹⁷ ise aksi görüşte olup iade talebinin öğrenildiği tarihten itibaren iki yıllık süre içinde sebepsiz zenginleşme davası açılabileceğini belirterek iki hüküm arasında yarışma ilişkisi bulunduğu kabul etmektedir. *Yavuz* da borçlunun dilerse şartları daha ağır olan genel hüküm niteliğindeki TBK m. 78'e dayanan bir sebepsiz zenginleşme davası açabileceğini belirtmektedir¹¹⁸.

3. Değerlendirme

İİK m. 72/7'nin sağladığı ilk kolaylık, yanılma ya da özgür iradeyle hareket etmeme olgusu aramaksızın doğrudan doğruya icra tehdidi altında ödeme yapılmasına sonuç bağlamış olmasıdır. Bununla bağlantılı olarak, ödeme yapan kişi ciddi bir ispat yükünden kurtulmaktadır; çünkü *causa solvendi* ile kazandırmada bulunduğunu ya da yanıldığını ispat yükü altında değildir¹¹⁹. SchKG 86 Abs. 3 bunu, OR 63'ten farklı olarak ödemede bulunan kişinin borçlu olmadığından başka bir hususu ispat yükü altında olmadığını açıkça düzenlemiştir. Açık hüküm bulunmasa dahi İİK m. 72/7'ye göre açılacak istirdat davası açısından da ispat yükünün dağılımı aynıdır.

Sonuç itibarıyla İİK m. 72/7 (SchKG 86) hükmünün niteliği açısından, daha ziyade icra iflas hukukuna özgü ve fakirleşeni ispat yükünden kısmen kurtaran bir düzenleme olduğunu; ancak fakirleşenin dilediği hükme başvurabileceğini kabul etmekteyiz. Özellikle istirdat davası için öngörülen bir yıllık sürenin sona ermesi halinde fakirleşenin TBK m. 78'e başvurması yararına olur. Ancak İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 16. Hukuk Dairesi bir kararında bir yıllık hak düşürücü sürenin sona ermesinden sonra TBK m. 78'e göre iki yıllık zamanaşımı süresi içinde sebepsiz zenginleşme davası açılmayacağını, davaya konu çekin davacı şirketin imza yetkilisi tarafından imzalanmamış olmasına rağmen icra tehdidi altında ödeme yapılmasının istirdat davasının konusunu oluşturduğunu, sebepsiz zenginleşmenin şartlarının oluşmadığını belirtmiştir¹²⁰. Oysa açıkladığımız gibi, maddi hukuk açısından sebepsiz zenginleşmeye dayanan talepler, esasen istirdat davasını da kapsayan çok daha geniş bir kümedir. TBK m. 78'de yer alan borçlu bulunduğu noktasında yanılarak ifade bulunma ise mutlak bir şart değil, özgür iradeyle ifade bulunmama bakımından bir örnek ve bazı kolaylaştırıcı imkânlar taşıyan bir özel hüküm niteliğindedir.

Davaları (Yetkin Yayınları, 2000) 393 vd.

113 Kuru (n 105) 256 ve dn 57'deki yazarlar.

114 İlhan E. Postacıoğlu ve Sümer Altay, *İcra İflas Hukuku Esasları* (Vedat Kitapçılık 2010)320-321 N 246.

115 Bilge Umar, 'Türk İsviçre Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme Davası ile Takip Borçlusunun İstirdat Davasının Telahuku' iç *Yargıtay Yüzüncü Yıldönümü Armağanı* (1968) 674.

116 Talih Uyar, *İcra Hukukunda Olumsuz Tespit ve Geri Alma Davaları (İ.İ.Y. m. 72)* (Şafak Basım ve Yayınevi 1984) 979.

117 Muşul (n 105) 496.

118 Yavuz (n 108) 392.

119 Fraefel (n 100) 167-168.

120 İstanbul BAM 16 HD, E 2021/1577 K 2021/1554, 22.9.2021.

V. SONUÇ

TBK m. 78, edim zenginleşmeleri içinde, geçerli bir sebebe dayanmayan bir borcun özgür iradeyle ifa edilmesi hali için sebepsiz zenginleşme talebinin ileri sürülmesini engelleyen bir özel düzenleme getirmektedir. Bu kapsamda hukuk düzeninde hiç var olmayan veya geçerli olmayan bir borcun ifası halinde sebepsiz zenginleşme talebine (*condictio indebiti*) TBK m. 77 yerine özel hüküm niteliğindeki TBK m. 78 uygulanır. Bu kapsamda bir kesin def'inin varlığına rağmen def'i ileri sürülmeden borcun ifası, doğumu geciktirici şarta bağlı borcun şart gerçekleşmeden ifası, seçimlik borç bulunmasına rağmen borçlanıldığı sanılan tek bir borcun ifası, takas beyanında bulunma hakkının varlığına rağmen borcun ifası halinde borçlanılmayan edim ifa edilmiştir.

Ancak TBK m. 78, sebepsiz zenginleşmeye ilişkin diğer yasal kurallar gibi genel ilke getiren, bu nedenle bazı açılardan eksik kaleme alınmış bir normdur. Düzenlemenin somut olaya adil ve doğru şekilde uygulanabilmesi için burada düzenlenen hukuki durumun ve iade talebinin engellenmesinin şartlarının derinlemesine incelenmesi gerekir. Kökenleri Roma hukukuna dayanan bu kuralın temelinde, borç olmayan şeyin ifa edilmesinden doğan sebepsiz zenginleşme davasının ileri sürülme şartlarının TBK m. 77'den farklılaşması, kazandırmanın temelinde yatan hukuki sebebin farklı olmasıyla açıklanmaktadır. Şöyle ki, borçlu olmadığı bir edimi özgür iradesiyle ifa eden kişinin *causa solvendi* (ifa amacı) amacıyla kazandırmada bulunmadığı açıktır; bu durumda *causa donandi* (bağışlama sebebi) ile hareket etmiştir. Oysa TBK m. 78, kişinin kendi isteğiyle (özgür iradesiyle) ifade bulunmadığı halleri ifade etmek ve örneklemek üzere yalnızca ifade bulunan kişinin borçlu olduğu hususunda yanılması üzerinden bir ispat kuralı getirmektedir. Ancak özgür iradeyle ifade bulunulmayan hallerin kapsamı bundan daha geniştir. Ayrıca kişinin borçlu olduğu konusunda şüphesinin varlığına rağmen ileride hukuki durumunun kötüleşmemesi için ihtirazi kayıt ileri sürerek ifade bulunduğu hallerde de TBK m. 78'de öngörülen engele takılmayacağı bugün öğretilde tartışmasız kabul edilmektedir. Diğer yandan, geçerli bir borcun üçüncü kişi tarafından ve üçüncü kişinin kendisini borçlu sanarak ifa edilmesi halinde ise borcun sona erdiği ve üçüncü kişinin alacaklıya halef olduğu kabul edilmektedir. Böylece ifade bulunan üçüncü kişi, alacağa halef olarak sebepsiz zenginleşen konumuna nazaran daha avantajlı bir hukuki durumda olur. Ancak TBK m. 127/1-b'nin şartları gerçekleşmemişse – ki birçok olayda gerçekleşmeyebilir-, TBK m. 78 uygulama alanı bulur. Diğer yandan, üçüncü kişi, geçerli olmayan bir borcun borçlusu için ifade bulunursa talep sahibi iki ihtimale göre farklı değerlendirilir. Üçüncü kişi, sözde borçlu ile arasındaki bir hukuki ilişkiye dayanarak ifade bulunuyorsa, bu takdirde sebepsiz zenginleşme talebini sözde borçlu ileri sürebilir. Böyle bir hukuki ilişki yoksa bu ihtimalde TBK m. 78 kıyasen uygulanır. Bu durumda üçüncü kişi, borçluyu borçlu sandığını ispat etmelidir.

Borç olmayan şeyi ifa eden kişi; zenginleşen kişiye borçlu olmadığını, borçlu olmadığı bir edimi ifa amacıyla (*causa solvendi* ile) yerine getirdiğini ve özgür iradeyle ifade bulunmadığını –kanundaki örnekle kendisini borçlu sandığını – ispat etme yükü altındadır. Getirdiği ek sınırlama ve ispat kuralı ile TBK m. 78'in uygulanması, bazı hallerde somut olaydaki iade talebinin niteliğine ve taraflar arasındaki menfaat dengesinin doğru şekilde kurulmasına engel olabilir. Bu nedenle TBK m. 78'in

uygulanması ile genel norm olan TBK m. 77, sözleşmesel sorumluluk kurallarına göre ileri sürülecek iade talepleri ve İİK m. 72/6 kapsamında istirdat davası arasındaki sınırların çizilmesi gerekir.

İlk olarak TBK m. 78 ile TBK m. 77 arasındaki sınırı çizmek gerekirse, hâkim görüşe göre gerçekleşmemiş sebebe dayanan kazandırmalar ile sona eren sebebe dayanan kazandırmalar açısından TBK m. 78'in öngördüğü sınırlamanın gündeme gelmeyeceği kabul edilmektedir. Böylece, bu tür edim zenginleşmelerinde ifada bulunan kişi, ispat yükü altında bulunmaksızın iade talep edebilir. İkinci olarak geçersiz bir sinallagmatik sözleşmeden doğan edim, geçersizlik her iki tarafça bilinmekle beraber karşı edimin ifa edileceği inancıyla ifa edilmişse yine TBK m. 77'nin uygulanması gerektiği savunulmaktadır. Üçüncü olarak, kanunun değiştirilmiş kısmi hükümsüzlük öngördüğü hallerde, ifa edilen fazla edim ile ifa edilmesi gereken edim arasındaki farkın iadesinin, hükümsüzlük sebebinin varlığı konusunda yanılgıya düşülmesi bile TBK m. 77'ye göre talep edilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bütün bu hallerde esasen ilk bakışta özgür iradeyle ifa söz konusu olsa da somut olayda TBK m 78'in getirdiği sınırlamanın uygulanması adil görülmemektedir. Kanımızca bu istisnalar bağlamında iki hüküm arasındaki sınırın çizilmesini sağlayan kavram, kazandırmanın sebebine bağlı olmalıdır; ifada bulunan kişinin *causa donandi* ile hareket ettiği söylenemediği için TBK m. 78 hükmü uygulansa dahi sebepsiz zenginleşen bir engelle karşılaşmaz.

Diğer yandan, sebepsiz zenginleşmeye dayanan talep ve sözleşmeye dayanan talep nitelikleri gereği yarışmaz ve sözleşmeye dayanan talep öncelikle uygulanır. Ancak sözleşmeyle borçlanılandan fazla ifada bulunulması halinde bu sınırın çizilmesi kolay değildir. Öğretideki görüşlerin etkisiyle İsviçre Federal Mahkemesi ve daha sonra Yargıtay bazı kararlarında, taraflar arasında fazla ifanın edim miktarı kesinleştikten sonra geri alınacağına ilişkin örtülü anlaşma olduğu söylenebiliyorsa, iadenin sözleşmesel nitelikte olduğunu kabul etmektedir. Buna karşılık bizim de kabul ettiğimiz diğer bir görüşe göre fazla ifa, bir örtülü anlaşma olup olmadığı aranmaksızın, sözleşme bağlamında gerçekleştiği için iadenin de sözleşmesel sorumluluk rejiminin kurallarına tabi olması gerekir. Bu sav, iki bağımsız gerçekçyle desteklenebilir. İlk olarak alışlagelmiş olduğu üzere sözleşmeden dönme bağlamında gündeme gelen dönüşüm teorisine göre iade talepleri, sözleşmesel sorumluluk rejimine göre yapılır. Keza bu teorinin, sözleşmenin irade sakatlığı nedeniyle iptal edilmesi halinde de uygulanması fikri öğretide hâkim görüş olmaya evrilmektedir. Bu kapsamda geçerli ve hüküm doğuran bir sözleşmeden doğan edimin fazla ifası halinde de dönüşüm teorisine ve dolayısıyla sözleşmesel sorumluluk rejimine başvurmak makuldür. İkinci olarak ise akont ödemeler dışında da fazla ifayı alan sözleşme tarafının, fiilen gerçekleşen ifanın sözleşme ile borçlanılan edimden fazla olduğunu karşı tarafa bildirmeye ve iadeyi gerçekleştirmeye ilişkin sözleşmesel bir yükümlülüğünün bulunduğu kabul edilmelidir. Bu yükümlülüğün ihlali halinde taraflar arasındaki sözleşme ile bağlantılı iade taleplerinin sözleşmesel sorumluluk rejimine tabi olması gerekir.

TBK m. 78 kapsamında özgür iradeyle gerçekleşmemiş ifanın iadesi talebine dayanan sebepsiz zenginleşme davası ve bunun icra-iflas hukukundaki özel bir alanını oluşturan icra tehdidi nedeniyle yapılan ödemeyi takiben İİK m. 72/6 kapsamında istirdat davası yarışır. Bu bağlamda her iki düzenlemenin de kendine özgü avantajları vardır; İİK m. 72'ye göre iade alacaklısı açısından kendisini borçlu sanarak ifada bulunduğunu noktasında ispat yükü öngörmemişken TBK m. 78'e

dayanan sebepsiz zenginleşme talebi ise zamanaşımı bakımından davacı açısından daha lehe bir düzenleme içerir. Bu nedenle iki hüküm arasındaki en avantajlı durum öncelikle istirdat davası açmaya yönelmek, buna ilişkin bir yıllık hak düşürücü sürenin kaçırılması halinde ise sebepsiz zenginleşme davası açmaktır.

KAYNAKÇA

- Antalya G, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt V/1,2 (Genişletilmiş 2. Baskı, Seçkin 2019).
- Bangert J, Art. 86 SchKG, *Basler Kommentar Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs* (3. Baskı, Helbing Lichtenhahn Verlag 2021).
- Becker H, Art. 63 iç *Allgemeine Bestimmungen, Art. 1-183 OR Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht BK – Berner Kommentar* (2. Baskı, Stämpfli Verlag AG 1945).
- Bopp D, ‘Der Rückforderungsvorbehalt’ (2022) 6 Aktuelle Juristische Praxis 540–547.
- Bucher E, ‘Hundert Jahre Schweizerisches Obligationenrecht: Wo stehen wir heute im Vertragsrecht’ (1983) 102 Zeitschrift für Schweizerisches Recht 251-383.
- Buz V, ‘Rückforderung von Zuvielleistungen, Ein Plädoyer für die Abkehr von der bereicherungsrechtlichen Einordnung des Herausgabeanspruchs’ (2016) 7 Aktuelle Juristische Praxis 899-909.
- Buz V, ‘Sözleşmede Kararlaştırılandan Fazla İfa Halinde İade Talebinin Hukuki Dayanağı’ iç XXI. Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu 9-10 Aralık 2005, (Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü 2006).
- Chappuis B, Art. 63 iç *Commentaire Romand 1. Art. 1-252 CO, partie générale, contrats innommés, vente et donation* (3. Baskı, Basel: Helbing Lichtenhahn 2021).
- Chappuis B, Art. 65, iç *Commentaire Romand 1. Art. 1-252 CO, partie générale, contrats innommés, vente et donation* (3. Baskı, Basel: Helbing Lichtenhahn 2021).
- Chappuis C, ‘Enrichissement illégitime écarté par le contrat iç *L'évolution récent du droit des obligations* (2004).
- Çetiner B, Furrer A ve Müller-Chen M, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Güncellenip Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, On İki Levha Yayınları 2022).
- Demirsatan B, ‘Türk Borçlar Kanunu’nun 78. Maddesinin Uygulama Alanına İlişkin Olarak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 14. 3. 2012 Tarih ve E. 2011/13-748 K. 2012/140 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi’ (2013) 52(2) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 563-576.
- Eren F ve Dönmez Ü, TBK m. 78 iç *Eren Borçlar Hukuku Şerhi Cilt II m. 49-82* (Yetkin Yayınları 2022).
- Fraefel C, Die Betreibung einer Nichtschuld Haftpflicht – und bereicherungsrechtliche Folgen (Schulthess 2011).
- Gauch P, Der Werkvertrag (6. Baskı, Schulthess 2019).
- Gauch P, Schlupe WR ve Schmid J, *OR AT Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil Band I* (Schulthess 2020).
- Gelbhaus T, Art. 63 iç *OR Kommentar zum Schweizerischen Obligationenrecht, OFK – Orell Füssli Kommentar*, (4. Güncellenmiş ve Yenilenmiş Baskı, Orell Füssli Verlag 2023).
- Guhl T ve Koller A, *Das Schweizerische Obligationenrecht mit Einschluss des Handels – und Wertpapierrechts* (9. Baskı, Schulthess 2000).
- Günel AN, *Roma Hukukunda Varolmayan Bir Borcun İfası Nedeniyle Sebepsiz Zenginleşme (Condictio Indebiti)* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1996).

- Hahn AC, Art. 63 iç *Obligationenrecht – Allgemeine Bestimmungen Art. 1-183 OR, CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht* (3. Baskı, Schulthess 2016).
- Hahn, Anne-Catherine. Art. 65 iç *Obligationenrecht – Allgemeine Bestimmungen Art. 1-183 OR, CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht* (3. Baskı, Schulthess 2016).
- Huguenin C, *Obligationenrecht – Allgemeiner Teil und Besonderer Teil* (Güncellenmiş ve Kısmen Yeniden İşlenmiş 8. Baskı, Schulthess 2019).
- İnceoğlu M, *Kira Hukuku Cilt II* (On İki Levha Yayınları 2014).
- İnceoğlu MM, 'İfanın Hukuki Niteliği ve Borçlunun Edime Uygun Eyleminin İfa Teşkil Edip Etmeyeceği Sorunu' (2005) 54(4) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 149-182.
- Kaufmann–Bütschli LR, *Grundlagenstudien zur ungerechtfertigten Bereicherung in ihrer Ausgestaltung durch das schweizerische Recht* (Verlag Stämpfli & Cie 1983).
- Kılıçoğlu A, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Yeni Türk Borçlar Kanunu'na Göre Genişletilmiş 23. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları 2019).
- Koller A, Die Konditionssperre von Art. 63 Abs. 1 OR (2006) 4 Aktuelle Juristische Praxis 468-470.
- Koller A, *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil Band I, Handbuch des Allgemeinen Teils des Obligationenrechts* (5. Baskı, Stämpfli Verlag 2022).
- Kuru B, *İcra ve İflas Hukukunda Menfi Tespit Davası ve İstirdat Davası* (Yetkin Yayınları 2003).
- Muşul T, *İcra ve İflas Hukukunda Menfi Tespit ve İstirdat Davaları* (Güncellenmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Adalet Yayınları 2016).
- Nomer HN ve Ergüne MS, *Eşya Hukuku* (Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 9. Bası, On İki Levha Yayınları 2022).
- Oğuzman MK ve Öz, MT, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II* (6098 sayılı Yeni Türk Borçlar Kanunu'na Göre Güncellenip Genişletilmiş 16. Bası, Vedat Kitapçılık 2021).
- Öz T, *Öğreti ve Uygulamada Sebepsiz Zenginleşme* (Kazancı Yayınları 1990).
- Özen B, Kira Bedeli Artışına İlişkin Sözleşme Şartları ve Sözleşme Uyarınca Gerçekleşen Kira Bedeli Artışının Kira Tespit Davası Sonucunda Gerçekleşen Kira Bedeli Artışından Ayırt Edilmesi iç *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı Cevdet Yavuz'a Armağan* (Legal 2012).
- Özen B, *Haksız Zilyedlikte İade* (Beta 2003).
- Postacıoğlu İE Altay S, *İcra İflas Hukuku Esasları* (Güncelleştirilmiş Genişletilmiş 5. Baskı, Vedat Kitapçılık 2010).
- Reisoğlu S, *Sebepsiz İktisap Davasının Genel Şartları* (Türk Matbaası 1961).
- Schwenzer I ve Fountoulakis C, *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil* (8. Baskı, Stämpfli Verlag 2020).
- Schmidlin B ve Campi A, Art 31 iç *Commentaire Romand Code des Obligations I Art. 1 – 252 CO, partie générale, contrats innommés, vente et donation* (3. Baskı, Helbing Lichtenhahn 2019).
- Serozan R, TBK m. 78 iç *İstanbul Şerhi Türk Borçlar Kanunu Cilt – 1 (madde 1-82)* (3. Baskı, Vedat Kitapçılık 2019).
- Serozan R, *Serozan Borçlar Hukuku Genel Bölüm* (Gözden Geçirilmiş 8. Bası, On İki Levha Yayınları 2022).
- Serozan R, *Eşya Hukuku I* (Genişletilmiş 3. Baskı, Filiz Kitabevi 2014).
- Schulin H ve Vogt AL, Art. 63 iç *Basler Kommentar Obligationenrecht I* (Helbing Lichtenhahn Verlag 2020).
- Schulin H ve Vogt AL, Art. 65 iç *Basler Kommentar Obligationenrecht I* (Helbing Lichtenhahn Verlag 2020).
- Tercier P ve Zufferey JB, 'La rémunération liée au retrait d'un recours ATF 123 III 101 (arrêt D. c/A. du 20 nov. 1996)' (1997) Droit de la Construction 113-118.

- Turanboy KN, 'Sebepsiz Zenginleşme Davasının Asli-Tali Niteliği' (1997) 1(2) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 94-104.
- Umar B, Türk İsviçre Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme Davası ile Takip Borçlusunun İstirdat Davasının Telahuku iç *Yargıtay Yüzüncü Yıldönümü Armağanı* (Adalet Bakanlığı 1968).
- Uyar T, *İcra Hukukunda Olumsuz Tespit ve Geri Alma Davaları (İ.İ.Y. m. 72)* (2. 6 Misli Genişletilmiş Baskı, Şafak Basım ve Yayınevi 1984).
- Vock D ve Aepli M, SchKG 86 iç *Kommentar zum Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs SchKG, SK – Schulthess Kommentar* (Carl Jaeger'in 1911 tarihli 3. Baskısına dayanan 4. Baskı, Schulthess 2017).
- Von Tuhr A ve Peter H, *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts Band I* (3. Baskı, Schulthess 1979).
- Voser N, *Bereicherungsansprüche in Dreiecksverhältnissen, erläutert am Beispiel der Anweisung* (Helbing & Lichtenhahn 2006).
- Yavuz N, *Uygulamada ve Öğretide İtirazın İptali Menfi Tespit ve İstirdat Davaları* (Yetkin Yayınları 2000).